

II. AKTUALNE TEME

*Danijel Nestić**

*Željko Lovrinčević***

*Davor Mikulić****

1. ANALIZA PLAĆA U HRVATSKOJ¹

1. UVOD

Hrvatska se danas suočava s ozbiljnim gospodarskih poteškoćama. Gospodarski rast je spor i nedostatan za ozbiljnije unaprjeđenje životnog standarda građana. Strukturne karakteristike gospodarstva uvelike su nezadovoljavajuće. Stoga je nužno mijenjati takvo stanje.

Nastavkom gospodarskih reformi u cilju stvaranja zdravog i prosperitetnog tržišnog gospodarstva stvorili bi se najbolji preduvjeti za bogatiju Hrvatsku, u kojoj će onda i svi njeni građani moći uživati plodove gospodarskog napretka. Bez gospodarskog rasta veliki se napori društva usmjeravaju na preraspodjelu postojećeg, što je situacija u kojoj jedan ne može imati više ukoliko netko drugi nema manje. Gospodarski

* Danijel Nestić, asistent, Ekonomski institut, Zagreb.

** Željko Lovrinčević, viši asistent, Ekonomski institut, Zagreb.

*** Davor Mikulić, viši asistent, Ekonomski institut, Zagreb.

¹ Ovaj je rad neznatno izmijenjena i skraćena verzija studije "Analiza plaća i prijedlog načela politike plaća za iduće trogodišnje razdoblje" iz rujna 2000., koja je nastala na poticaj Gospodarsko-socijalnog vijeća s namjerom da posluži kao podloga za pregovore o politici plaća u okviru Socijalnog sporazuma "Partnerstvo za razvoj".

rast omogućuje da svima bude bolje i da svi participiraju u njegovim blagodatima, bez da to ikome bude na štetu. Njime se stvaraju najbolji uvjeti za smanjivanje siromaštva i povećavaju se šanse za prosperitet svakog pojedinca. Stoga se kao osnovni cilj politike plaća nameće potreba potpore gospodarskom rastu. Komplementaran cilj treba biti i povećanje zaposlenosti, ali samo kao izvedenica gospodarskog rasta. Naša analiza gospodarskog stanja i plaća pokazuje da se ovi ciljevi mogu postići dogovorom o umjerenom porastu realnih plaća, koji je manji od porasta proizvodnosti rada. Zaposleni bi i dalje mogli povećavati svoje realne plaće, odnosno kupovnu moć svojih plaća, ali bi dio kolača gospodarskog napretka u obliku tehnološke rente prepustili gospodarstvenicima u cilju povećanja investicija, zaposlenosti i konkurentnosti.

Ovaj je rad prije svega zamišljen kao analiza gospodarskih kretanja i plaća u Hrvatskoj, s nadom da će poslužiti za lakše donošenje odluka u pogledu politike plaća u idućem razdoblju. U skladu s tim je definirana struktura studije. Nakon uvoda, u drugom je poglavlju prikazana analiza općeg gospodarskog stanja s naglaskom na fiskalni sektor. Treće poglavlje započinje analizom kretanja plaća i proizvodnosti, a nastavlja se međunarodnom usporedbom razine plaća i njihove kupovne moći, te pruža niz međuvremenskih i međunarodnih usporedbi plaća. Projekcije gospodarskog razvoja uz četiri modaliteta politike plaća dane su u četvrtom poglavlju kao i osnovne poruke koje proizlaze iz ove analize.

2. OSNOVNI POKAZATELJI GOSPODARSKOG STANJA

Kako bi što jasnije sagledali probleme u kojima se hrvatsko gospodarstvo trenutno nalazi i pokušali što objektivnije valorizirati analitičke podloge za politiku plaća, valja se osvrnuti i na samu genezu predmeta proučavanja u okviru ukupnih gospodarskih kretanja.

2.1. Gospodarski rast

Uz proces osamostaljenja, Republika Hrvatska je početkom devedesetih kao i ostale tranzicijske zemlje nastojala uvesti što više tržišnih elemenata u svoj gospodarski sustav. Tome je prilagođen pravni okvir, započeta privatizacija državnih poduzeća i dan poticaj razvoju privatnog poduzetništva. U usporedbi s ostalim tranzicijskim zemljama Republika Hrvatska je bila u relativno povoljnijoj poziciji jer su određeni tržišni elementi već ranije bili implementirani u gospodarski sustav. Međutim, otežavajuća okolnost za RH na početku tranzicijskog razdoblja bio je početak rata, čime je uz fizičko uništenje dijela proizvodnih kapaciteta, došlo do gubitka tržišta bivše SFRJ. Kao rezultat tranzicijskog troška, ali i navedenih dodatnih problema, u cijelom razdoblju 1990-93. hrvatsko gospodarstvo bilježi negativne stope rasta (tablica 1.).

U razdoblju od 1994-98. u gospodarstvu RH zabilježene su relativno visoke stope rasta od oko 6 posto, premda treba spomenuti da je osnovica za usporedbu bila 1993. godina, s razinom BDP-a od oko 64 posto BDP-a iz 1990. godine. Od 1993. do 1999. godine BDP se kumulativno povećao za oko 27 posto, no i dalje se nalazio na oko 81 posto razine iz 1990. godine.

Struktura BDP-a razmatrana s rashodne strane (tablica 2.) pokazuje da je snažan gospodarski rast u razdoblju 1994-98. proizlazio prvenstveno iz oživljavanja domaće potražnje (rekonstrukcija i obnova s jedne, te kreditna ekspanzija i rast osobne potrošnje s druge strane). Vrlo uska koreliranost stope rasta BDP-a, veličine deficita bilance plaćanja i stope štednje iz tekućeg dohotka u sektoru kućanstava jasno indicira prevladavajući utjecaj što ga je ponašanje sektora kućanstava imalo na ukupni gospodarski sustav. S druge strane raspored i veličina osobne potrošnje su određeni očekivanjima ponašanja kućanstava o budućim primicima gdje politika plaća pruža osnovni informacijski skup za formiranje očekivanja.

Tablica 1.
NEKI POKAZATELJI STANJA HRVATSKOG GOSPODARSTVA

	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	1.tr.2000.
Realni BDP (% promjene)	-21,1	-11,7	-8,0	5,9	6,8	6,0	6,8	2,5 ¹	-0,3 ¹	4,0 ¹
Troškovi života (% promjene)	124,2	634,9	1486,3	107,2	4,0	4,3	4,1	6,4	3,5	3,8
Saldo tekućeg računa bilance plaćanja (% BDP-a)	-	-	5,5	3,0	-7,7	-5,8	-11,6	-7,1 ¹	-7,3 ¹	...
Saldo sektora ukupne države (%BDP-a)	-	-	-	-1,8	-0,7	-0,4	-1,2	0,6 ²	-2,0 ²	...

¹ preliminarno; ² konsolidirana središnja država (prema gotovinskom načelu)

Izvor: BDP i troškovi života DZS: Mjesečno statističko izvješće, razni brojevi; saldo tekućeg računa HNB, Ministarstvo financija.

Tablica 2.
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD RH 1994-99.

	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	I/2000.
BDP u tekućim cijenama (milijuni kuna)							
Osobna potrošnja kućanstava	46575	62882	65367	77028	82540	82304	21130
Potrošnja države	25738	28917	29154	31973	36263	38525	9962
Bruto investicije	15191	17313	23689	34858	32047	33318	8483
-bruto investicije u osnovna sredstva	12210	15398	22089	29952	32857	32753	7068
-promjena zaliha	2981	19156	1599	4905	-809	565	1415
Izvoz robe i usluga	40086	37951	43402	50281	55400	58338	11797
manje: Uvoz robe i usluga	40149	48681	53632	70328	67858	68984	16179
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD	87441	98382	107981	123811	138392	143500	35193
Indeksi BDP-a po komponentama rashoda (1994. = 100)							
Osobna potrošnja kućanstava	100,0	135,0	140,3	165,4	177,2	176,7	..
Potrošnja države	100,0	112,4	113,3	124,2	140,9	149,7	..
Bruto investicije	100,0	114,0	155,9	229,5	211,0	219,3	..
-bruto investicije u osnovna sredstva	100,0	126,1	180,9	245,3	269,1	268,2	..
Izvoz robe i usluga	100,0	94,7	108,3	125,4	138,2	145,5	..
manje: Uvoz robe i usluga	100,0	121,3	133,6	175,2	169,0	171,8	..
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD	100,0	112,5	123,5	141,6	158,3	164,1	..
Udio nacionalne štednje u BDP-u	23,6	9,6	16,1	16,7	16,0	15,9	..

Izvor: Državni zavod za statistiku RH: Ljetopis 1998. i priopćenje Procjena bruto domaćeg proizvoda RH, 2000., lipanj 2000.

Ponašanje sektora stanovništva, pored ostalih ekonomskih parametara, umnogome određuje ne samo dinamiku gospodarske aktivnosti već i brzinu dostizanja krajnje granice servisiranja inozemnih obveza izraženih kao omjer ukupnog duga ili izvoza prema BDP-u.

2.2. Osobna potrošnja

Od 1994. godine do 1998. osobna potrošnja raste dvoznamenkastim stopama, a vrhunac je dosegla 1997. godine kad je rasla stopom od gotovo 20 posto. Znatno brži rast osobne potrošnje od bruto domaćeg proizvoda rezultirao je porastom udjela s oko 53 posto iz 1994. godine na oko 62 posto 1997. godine. Ovako snažan rast osobne potrošnje proizišao je iz značajnog rasta realnih osobnih dohodaka iznad produktivnosti, ali i pada stope štednje iz tekućeg dohotka. Nadalje, rastu potrošnje tih je godina značajno doprinijela i sve obilnija ponuda bankarskih i potrošačkih kredita koji su se zbog činjenice otvorenosti gospodarstva i promjene preferencija koristili prvenstveno za kupovinu uvoznih trajnih potrošnih proizvoda. Niske razine neto primanja u ratnom razdoblju utjecale su na starenje i smanjivanje fonda trajnih potrošnih dobara kod sektora kućanstva koji je posljednji put značajnije obnovljen još dalekih sedamdesetih, a u manjoj mjeri opet osamdesetih. Prestankom rata i kontinuiranim rastom primanja formiraju se visoka očekivanja o budućem rastu dohodaka. Tome doprinosi i skidanje kreditnih ograničenja za većinu kućanstava i dodatna repatrijacija kapitala iz inozemstva ili pak aktiviranje starih deviznih ušteda. Povećana potražnja dovodi do potrošačkog "booma" koji se dobrim dijelom zbog neodgovarajuće strukture domaće ponude prenio na povećanje potražnje za uvoznom robom produbljujući strukturni deficit vanjskotrgovinske razmjene. Širenju deficita doprinosi i bolje institucionalno praćenje uvoznih roba kreditima u odnosu na domaće proizvodne programe koji su vrlo teško pronalazili kreditnu podršku (npr. značajni iznosi kredita za nabavku automobila nasuprot stambenim kreditima).

Tijekom 1998. zaustavljen je eksplozivan rast osobne potrošnje, a u 1999. godini je zabilježen realan pad (od 3 posto) prvi put nakon 1994. godine. Iako realne neto plaće i dalje rastu iznad razine rasta BDP-a, razlog usporavanju rasta potrošnje jest, s jedne strane rezultat dovođenja fonda trajnih potrošnih dobara na zadovoljavajuću razinu, a s druge strane rezultat povećanih obveza servisiranja dugova. Stoga se stope štednje iz tekućeg dohotka kod sektora kućanstava vraćaju na prijeratnu razinu od oko 8 posto. Tijekom potrošačkog buma 1995., a posebice 1997. godine, stope štednje su dosegle rekordno nisku razinu od 0,3 posto. To su najniže stope štednje iz tekućeg dohotka zabilježene u posljednjih trideset godina u Hrvatskoj.

U prva dva kvartala 2000. godine osobna potrošnja opet značajnije oživljava i sve govori da se scenarij iz 1997. ponavlja, samo s blažim oscilacijama i negativnim investicijama.

2.3. Potrošnja države

Finalna potrošnja sektora države zadržava se cijelo razdoblje 1994-99. na visokoj razini. U 1999. udio državne potrošnje u BDP-u iznosio je oko 27 posto, što je znatno više od razine državne potrošnje u ostalim tranzicijskim zemljama i u zemljama EU². Osim potreba za vojnim izdacima, mnogi su drugi faktori utjecali na formiranje takve razine državne potrošnje. Tako se u 1998. godini povećanje poreznih prihoda zbog uvođenja PDV-a i još uvijek visoke razine osobne potrošnje odrazilo i na porast državnih rashoda. Međutim, visoka razina osobne potrošnje, služi kao dobar izvor za punjenje državnog proračuna, iako postaje jasno da ova razina osobne potrošnje, uz stope štednje koje su

² Kategorija državne potrošnje iz statistike nacionalnih računa različita je od kategorije veličine državnih izdataka (odnosno veličine izdataka proračuna i fondova) iz statistike javnih financija. Državna potrošnja u ovom slučaju uključuje samo izdatke za plaće zaposlenih te izdatke za nabavku ostalih dobara i usluga.

na povijesno niskim razinama, nije održiva u srednjoročnom razdoblju. Nažalost, fiskalna politika se u dobroj mjeri i kasnije u svojim projekcijama vodila činjenicom da je riječ o održivom proračunu zanemarujući da se radi o privremenoj devijaciji u osobnoj potrošnji odnosno o trenutnom obnavljanju fonda trajnih potrošnih dobara. Takva politika je rezultirala izuzetno visokom razinom socijalnih i inih prava, za koje je postalo jasno da se s padom osobne potrošnje i dovođenjem potrošača na dugoročne stope štednje neće moći financirati. To je samo dodatno doprinijelo fenomenu nenaplaćenih potraživanja, jer država apsorbira sve više tekuće likvidnosti i stvara pritisak na tržištu kredita u smjeru rastućih kamatnih stopa. Javni dug se povećava, a prijetnja postaje i deficit javnog sektora.

Pri promišljanju o održivosti državnog deficita dodatnu mjeru opreza treba imati s obzirom na činjenicu da se čak i relativno uravnoteženi proračun ostvarivao na vrlo visokoj razini udjela ukupnih rashoda u BDP-u, te da je dobrim dijelom on bio zatvaran kapitalnim prihodima od prodaje poduzeća u državnom vlasništvu. Deficit konsolidirane države bez kapitalnih prihoda mogao bi u 2000. godini doseći visokih 6 posto bruto domaćeg proizvoda.

2.4. Investicije

Premda su investicije u fiksni kapital zabilježile znatan rast u posljednjih nekoliko godina, valja imati na umu da se taj rast temeljio na vrlo niskoj osnovi, te da je tek u razdoblju 1997-98. premašio vrijednost amortizacije. To nije bio slučaj 1999. kao ni, sada je to već sigurno, 2000. godine. Iz toga proizlazi da su neto investicije, odnosno povećanje vrijednosti fiksnog kapitala, kao kumulativ za cijelo razdoblje nedostatne za budući snažniji rast i da se gospodarstvo tek nalazi na početku ciklusa restrukturiranja, posebice u sektoru industrije. S druge strane deficitni tekućeg računa i veličina vanjskog duga već su dosegli visoku razinu

čime se dovodi u pitanje mogućnost značajnijeg zaduživanja u inozemstvu i podizanja stopa rasta u kratkom razdoblju na višu razinu. Isto tako zadržavanje postojećeg stanja uz samo obaranje državne potrošnje i zaustavljanje rasta osobne potrošnje radi očuvanja makroekonomske stabilnosti još uvijek ne znači bitan pozitivan pomak, jer ponajveće industrijske grane nisu restrukturirane.

2.5. Vanjska trgovina i bilanca plaćanja

U razdoblju 1995-99. izvoz je imao manje više stabilan udio u bruto domaćem proizvodu, odnosno raste približno istim stopama kao i nominalni BDP, dok se udio izvoza u 1998. čak i smanjuje. Povoljnija kretanja su zabilježena u prvom tromjesečju 2000. godine s oživljavanjem uvozne potražnje tržišta EU koje je u uzlaznoj fazi gospodarskog ciklusa čije trajanje zbog rasta cijena naftnih derivata nije izvjesno. Uvoz je 1997. godine dosegao visok udio (udio u BDP-a te godine iznosio je oko 57 posto), te se može očekivati da će nakon realnog opadanja 1998. i 1999. godine, slijediti putanju rasta BDP-a s koeficijentom elastičnosti oko 1,2 (ako se gospodarski sustav nastavi kretati po inerciji i nadalje vođen rastom potražnje). O mogućnostima ekspanzije izvoza (elastičnost s obzirom na rast uvozne potražnje u EU je 0,8) ovisit će brzina zatvaranja deficita platne bilance, odnosno stabiliziranja stanja vanjskog duga.

Deficit na tekućem računu platne bilance dosegao je 1997. godine zabrinjavajuću razinu od 11,6 posto BDP-a. Iako se deficit u 1998. i 1999. godini smanjio na nešto više od 7 posto BDP-a, a u 2000. bi zahvaljujući dobroj turističkoj sezoni mogao iznositi oko 5,9 posto to je još uvijek vrlo visoka razina koja se već i u srednjem roku može pokazati kao neodrživa. Time bi se dovela u pitanje stabilnost cijelog gospodarskog sustava. Visoki deficit i na tekućem računu platne bilance ostvareni u poststabilizacijskom razdoblju utjecali su na porast vanjskog

duga³, koji bi iako još uvijek nije dosegao neodrživu razinu, mogao postati bitno ograničenje daljnjem razvoju. Za dugoročnu održivost vanjskog duga presudan je odnos između granične proizvodnosti kapitala i kamata koje plaćaju hrvatski gospodarski subjekti na međunarodnom tržištu kapitala.

Uz već ranije formirani koeficijent elastičnosti neto trgovačke bilance i bruto domaćeg proizvoda gospodarski procesi sve više poprimaju atribut stagnacije s nerestrukturiranom gospodarskom strukturom i razinom realnog tečaja koju troškovne uštede i rast proizvodnosti ostvaren u posstabilizacijskom razdoblju, nisu uspjeli dostići. Drugim riječima, da u ovom trenutku hrvatsko gospodarstvo ostvari nultu stopu rasta, vjerojatni polučeni deficit, bez ostalih negativnih ili pozitivnih udara na gospodarstvo, iznosio bi oko 5 posto bruto domaćeg proizvoda, uz stopu nacionalne štednje koja će varirati između 15 i 18 posto bruto domaćeg proizvoda. S obzirom na zadanu strukturu ponude hrvatskog gospodarstva, strukturu svjetske potražnje kao i domaću strukturu potražnje, hrvatsko gospodarstvo ima strukturni deficit od oko 5 posto bruto domaćeg proizvoda koji reflektira zaostajanje u restrukturiranju i svake godine se lagano povećava. Kao primjer toga navodimo 1999. godinu kad je uz pad BDP-a od 0,4 posto, zajedničkim djelovanjem strukturnog faktora i vanjskog šoka (Kosovska kriza) deficit na tekućem računu iznosio 7,3 posto. Iskustvo drugih tranzicijskih gospodarstava pokazuje da se u nekom srednjoročnom razdoblju može računati na udio izravnih stranih investicija u bruto domaćem proizvodu u povoljnom slučaju od oko 3 posto i takve investicije zatvaraju dio deficita tekućeg računa. Očito ostaje problem zatvaranja ostatka deficita na tekućem računu uz zadane parametre (razinu proizvodnosti, realni tečaj i brzinu transfera tehnologije). Većina zemalja u takvim situacijama je prišla

³ Prema podacima HNB-a vanjski je dug u razdoblju kraj 1993.-kraj 1999. porastao sa 2637,8 mil. USD na 9763,7 mil. USD (jednim dijelom je to rezultat zabiljezbe starih obveza prema Pariškom i Londonskom klubu, ali najvećim dijelom rezultat financiranja deficita na tekućem računu platne bilance).

smanjivanju domaće potražnje i dovođenju deficita bilance plaćanja na razinu koja ne ugrožava osnovna monetarna sidra na kojima se temelji stabilizacijski program.

2.6. Nacionalna štednja

Nacionalna štednja, kao razlika između bruto raspoloživog nacionalnog dohotka i finalne potrošnje (osobne i državne), nalazi se na niskoj razini od oko 16 posto BDP-a 1999. godine (prosjeak za zemlje EU iznosi oko 20 posto BDP-a). Kako će u sljedećem razdoblju svakako trebati poticati investicije i to prije svega one usmjerene na izvozni sektor radi potrebe zatvaranja deficita platne bilance, kao nužan uvjet nameće se povećanje stope nacionalne štednje. Tu prije svega valja računati na porast štednje u sektoru kućanstava. Uz sve ostale zadane elemente, stopa nacionalne štednje od oko 17 posto objektivno ne osigurava dovoljno prostora za izvođenje restrukturiranja bez ulaska u značajnije deficite (od oko 5-6 posto BDP-a). Unatoč rasta štednje kod sektora kućanstava, negativna kretanja u stavci tekuće štednje u sektoru države, te zaustavljanje pozitivnog trenda kod sektora poduzeća (gubici opet rastu) trenutno poništavaju pozitivna kretanja kod sektora kućanstava.

2.7. Fiskalni sektor u međunarodnim usporedbama

Jedna od osnovnih značajki hrvatskog gospodarstva u tranzicijskom razdoblju je i stalan porast državnog sektora, koji možemo ilustrirati rastom rashoda opće države (tablica 3.)⁴. Rashodi opće države povećani su sa 44,1 posto BDP-a na preko 54,5 posto u 1999. godini (posljednji raspoloživi podaci). Da je takva razina državnih izdataka 1999. visoka

⁴ Opća država u terminologiji javnih financija uključuje središnji državni proračun, sve izvanproračunske fondove, te proračune lokalnih razina vlasti.

može se vidjeti kroz usporedbu s drugim tranzicijskim zemljama, ali i razvijenim zemljama EU ili OECD-a. Hrvatska je, potpuno suprotno od zemlja OECD-a i zemalja EU, svoje državne rashode povećavala, dok je u većini drugih zemalja taj udio smanjivan, između ostalog kao dio priprema za uvođenje eura i jedinstvenog tržišta, odnosno kao dio napora tih zemalja da se približe Europskoj uniji (Mađarska, Poljska, Češka, s izuzetkom 1999. godine).

Tablica 3.
UKUPNI IZDACI OPĆE DRŽAVE (kao % od nominalnog BDP-a)

	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.
OECD	40,6	39,7	39,6	39,3	38,2	37,9	37,8
Europska unija	50,3	49,2	48,8	48,5	47,0	46,2	45,9
"Zona eura" - 11 zemalja EU	50,3	49,3	48,9	49,2	47,9	47,1	46,8
Češka	40,6	44,0	43,1	41,7	40,0	40,6	46,0
Mađarska	50,1	48,4	46,9
Poljska	54,3	49,1	47,7	46,6	46,0	44,3	44,5
Hrvatska	..	44,1	48,9	50,7	49,8	52,1	54,5

Izvor: "OECD Economic Outlook", br. 67, OECD lipanj 2000.; za Hrvatsku "Godišnje izvješće Ministarstva financija za 1999. godinu", MF i "Mjesečni statistički prikaz MF", br. 61.

Visoka razina državnih izdataka popraćena je vrlo visokim poreznim opterećenjem (tablica 4.). Hrvatska je 1998. godine prikupila poreza u visini 46,6 posto BDP-a. To znači da ima približno jednako porezno opterećenje kao bogate skandinavske zemlje poput Danske i Švedske. Takvo je porezno opterećenje iznad prosjeka OECD-a, EU-a, ili srednjoeuropskih tranzicijskih zemalja. Visoki porezi su jedan od razloga zašto je Hrvatska skupa zemlja, kako za svoje građane, tako i za poslovanje. Visoki porezi smanjuju motivaciju za rad i poduzetništvo, povećavaju motivaciju za širenje sivog gospodarstva, te jačaju značaj državnog aparata s mogućim negativnim utjecajem u pogledu jačanja birokracije i korupcije.

Tablica 4.
POREZNI PRIHODI OPĆE DRŽAVE, 1995.

	Porezni prihodi, (% BDP-a)	Struktura poreza (% ukupnih poreznih prihoda)				
		Porez na dohodak	Porez na dobit	Doprinosi	Porez na dobra i usluge	Ostali porezi
Australija	30,7	40,6	14,7	0,0	29,2	15,5
Austrija	42,4	20,9	3,7	33,2	27,7	14,6
Belgija	46,5	31,5	6,7	31,0	25,9	4,9
Kanada	37,2	37,3	8,1	16,5	25,5	12,6
Danska	51,3	53,7	4,1	3,1	32,4	6,6
Finska	46,5	34,8	5,3	26,5	29,7	3,7
Francuska	44,5	13,9	3,7	39,9	27,3	15,2
Njemačka	39,2	27,3	2,8	37,1	27,8	5,1
Grčka	41,4	11,8	6,2	30,2	40,5	11,2
Island	31,2	31,1	3,0	8,1	48,8	9,0
Irska	33,8	30,7	8,5	13,7	40,7	6,5
Italija	41,3	26,2	8,7	27,6	27,3	10,3
Japan	28,5	21,4	15,2	32,7	15,1	15,5
Koreja	22,3	18,9	12,2	8,0	42,6	18,3
Luksemburg	44,0	21,3	17,5	23,0	27,1	11,0
Meksiko	16,0	55,7	..
Nizozemska	44,0	18,9	7,5	33,8	27,4	12,4
Novi Zeland	38,2	44,2	12,0	0,0	33,3	10,5
Norveška	41,5	25,9	9,2	22,0	38,6	4,3
Portugal	33,8	18,0	8,0	25,5	43,5	4,9
Španjolska	34,0	23,8	5,5	31,3	28,7	10,8
Švedska	49,7	35,3	6,1	28,4	24,3	5,8
Švicarska	33,9	31,5	5,7	23,5	18,5	20,8
Turska	22,5	21,6	6,7	11,0	37,6	23,1
Ujedinjeno kralj.	35,3	27,4	9,5	17,0	34,7	11,4
SAD	27,9	36,3	9,4	23,8	17,9	12,5
Češka	44,3	12,4	12,3	36,1	33,1	6,2
Mađarska	39,2	16,7	4,8	26,8	44,9	6,9
Poljska	42,7	22,9	7,7	30,4	35,2	3,7
EU prosjek	41,8	26,4	6,9	26,7	31,0	9,0
OECD prosjek	37,4	27,0	8,0	22,1	32,4	10,4
Hrvatska 1995.	44,4	13,1	3,2	31,9	29,3	22,5
Hrvatska 1998.	46,6	12,5	5,4	29,8	34,4	17,9

Izvor: "OECD in Figures 1999.", OECD, "Godišnje izvješće Ministarstva financija za 1999.", MF.

U svojim poreznim prihodima Hrvatska se 1998. godine iznadprosječno oslanjala na prihode od poreza na dobra i usluge (prihodi od PDV-a), barem kada se uspoređuje sa zemljama OECD-a ili EU-a. Takav je oslonac na prihode od poreza na potrošnju češći kod manje razvijenih zemalja, između ostalih i kod drugih zemalja u tranziciji. Hrvatsku karakteriziraju i razmjerno visoki relativni prihodi od doprinosa za socijalno osiguranje (29,8 posto poreznih prihoda u 1998.), što prije svega odražava potrebu financiranja mirovinskog i zdravstvenog sustava. U tom pogledu Hrvatska nije izuzetak, što potvrđuje usporedba sa srednjoeuropskim tranzicijskim zemljama. U strukturi ukupnih poreznih prihoda, porez na dohodak i porez na dobit imaju ispodprosječan udio, ako se sudi prema međunarodnim usporedbama. Hrvatski porezni sustav tako razmjerno malo oporezuje svoje građane porezom na dohodak.

2.8. Zaključci vezani uz opće gospodarsko stanje

Gospodarski rast u razdoblju 1994-98. proizlazio je uglavnom iz oživljavanja domaće potražnje (osobne i državne). Snažan rast osobne potrošnje bio je posljedica značajnog rasta realnih plaća, ali i pada stope štednje iz tekućeg dohotka. Povećana domaća potražnja povećavala je potražnju za uvoznom robom produbljujući deficit vanjskotrgovinske razmjene. Visoka razina osobne potrošnje služila je, uz postojeći porezni sustav, kao dobar izvor za punjenje državnog proračuna, što je onda omogućilo vrlo visoke razine državne potrošnje. Dostignute razine osobne i državne potrošnje, uz stope štednje koje su na povijesno niskim razinama, nisu održive u srednjoročnom razdoblju.

Neto investicije, odnosno povećanje vrijednosti fiksnog kapitala, ostvarene u prethodnom razdoblju nedostatne su za budući snažniji rast. Istovremeno, deficiti tekućeg računa bilance plaćanja i veličina vanjskog duga dosegli su visoku razinu čime se dovodi u pitanje mogućnost značajnijeg zaduživanja u inozemstvu i podizanja stopa rasta u kratkom

razdoblju na višu razinu. Uz takvo stanje, kao rješenje se nameće potreba smanjivanja državne potrošnje i zaustavljanja rasta osobne potrošnje, što bi pomoglo u očuvanja makroekonomske stabilnosti. Međutim, za stvarne pomake treba povećati stopu investicija, bilo iz domaćih izvora, bilo uz pomoć inozemnih ulagača.

Želi li Hrvatska svoje gospodarstvo učiniti kompatibilnim i prihvatljivim za EU, želi li ga učiniti konkurentnijim, želi li pojačati svoje izgleda za gospodarski rast, tada je smanjivanje upliva državnog sektora u gospodarstvo imperativ ekonomske politike za duže vremensko razdoblje. Mnoge su studije o gospodarskom rastu ukazivale na snažnu negativnu vezu između veličine državnog sektora i rasta. Manji državni sektor i manje porezno opterećenje pogoduju gospodarskom rastu⁵.

3. ANALIZA PLAĆA U HRVATSKOJ

3.1. Kretanje plaća i proizvodnosti na agregatnoj razini

Početak 90-ih realne plaće u Hrvatskoj doživjele su drastičan pad, koji je 1992. godine iznosio čak 43,5 posto. Međutim, ovu brojku treba uzeti s oprezom zbog vrlo visoke inflacije, jednako kao i podatak o rastu plaća u 1995. zbog promjene definicije neto plaće. Zaposleni su nakon 1995. imali snažno rastuće nominalne neto plaće⁶. Kumulativni rast nominalnih neto plaća od 1995. do lipnja 2000. iznosio je 83,1 posto (tablica 5.). Istodobno je i rast realne plaće bio impresivan. Realna neto plaća je od 1995. nadalje rasla po prosječnoj godišnjoj stopi od 8,9 posto, dok je proizvodnost rasla po prosječnoj godišnjoj stopi od 4,3 posto.

⁵ Vidi npr. studiju EIZ-a "Makroekonomska politika i gospodarski rast" u *Privredna kretanja i ekonomska politika* br. 73., 1999.

⁶ Npr. regres i naknada za topli obrok bile su ranije tretirane kao naknade, a od 1995. nadalje, one su dio plaće.

Tablica 5.
**PROSJEČNE NETO PLAĆE, PROIZVODNOST I STOPA
 NEZAPOSLENOSTI U HRVATSKOJ, 1990.-2000.**

	Prosječna neto plaća (u kunama)	Indeks realne plaće (1990=100)	Prosječna neto plaća (u DEM)	Indeks proizvodnosti (1990=100)	Stopa nezaposlenosti
1990.	4,786	100,0	684	100,0	11,1
1991.	8,045	75,0	519	85,9	16,4
1992.	33,340	42,3	194	83,1	16,6
1993.	526	42,1	245	77,0	15,7
1994.	1247	48,2	338	81,8	16,0
1995.	1818	67,5	498	87,6	16,1
1996.	2033	72,4	562	94,1	17,4
1997.	2377	81,3	668	100,6	18,4
1998.	2681	86,2	741	102,3	19,1
1999.	3055	94,9	788	103,7	20,2
2000.-lipanj	3329	97,9	850	..	21,5
Godišnje stope promjena (u%)					
1991.	68,1	-25,0	-24,1	-14,1	..
1992.	314,4	-43,5	-62,6	-3,2	..
1993.	1477,7	-0,5	26,2	-7,4	..
1994.	137,1	14,4	38,0	6,2	..
1995.	45,8	40,2	47,5	7,1	..
1996.	11,8	7,2	12,9	7,4	..
1997.	16,9	12,3	18,8	6,9	..
1998.	12,8	6,0	10,8	1,7	..
1999.	14,0	10,1	6,4	1,3	..

Napomene: Plaće su deflacionirane indeksom troškova života. Proizvodnost je izračunata kao BDP po zaposlenom. Broj zaposlenih je serija iz baze podataka EIZ, a radi se o seriji pripremljenoj na osnovi podataka DZS o broju zaposlenih u pravnim osobama i obrtu, uz korekciju za razlike u obuhvatu kako bi se dobila serija usporediva u vremenu. Stopa nezaposlenosti je izračunata uključujući seriju zaposlenosti iz baze podataka EIZ. Ona se od postojeće stope nezaposlenosti koju objavljuje DZS razlikuje utoliko što se u broj zaposlenih ne uključuju individualni poljoprivrednici.

Izvori: DZS "Mjesečno statističko izvješće", različiti brojevi; Hrvatska narodna banka; izračuni EIZ.

Jedan dio razloga takvih kretanja mogao bi se pronaći u iznimno niskoj razini realnih plaća 1992. i 1993. koje su bile potisnute uslijed visoke inflacije i potrebe financiranja obrane zemlje i izgradnje države. U razdoblju nakon 1993. godine divergentna kretanja su nastavljena. Tako

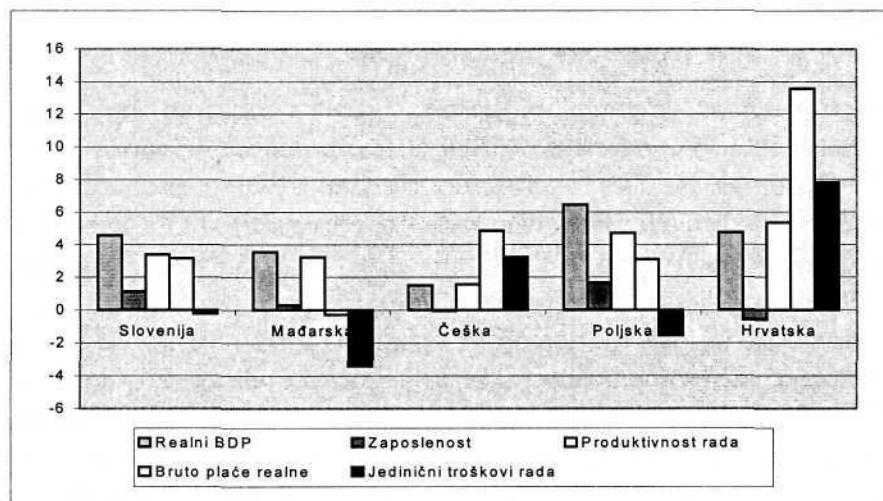
dugotrajno i tako snažno odstupanje kretanja između realne plaće i proizvodnosti ozbiljno ugrožava uravnotežen gospodarski razvitak. Problem se, između ostalog, očitovao u rastućoj nezaposlenosti. Stopa nezaposlenosti narasla je s 16,1 posto u 1995. na 21,5 posto u lipnju 2000. Posebno je neprimjeren rast realnih neto plaća u 1999. godini za 10,1 posto u uvjetima kada je realni BDP pao za 0,4 posto, broj nezaposlenih se povećao za 11,9 posto, a proizvodnost narasla za samo 1,3 posto.

Neprimjerenost kretanja prosječnih plaća s obzirom na ostale karakteristike gospodarstva vidljiva je u usporedbi s kretanjima kod drugih zemlja. Na slici 1. prikazano je kretanje BDP-a, proizvodnosti, plaća i jediničnih troškova rada u Hrvatskoj i u izabranim srednjoeuropskim tranzicijskim zemljama. Hrvatska je u razdoblju 1994-99. zabilježila razmjerno visoke stope rasta, u prosjeku 4,6 posto godišnje, što joj ipak nije pomoglo da popravi zaposlenost, koja je to tom razdoblju smanjivana po stopi od oko 0,5 posto godišnje. Proizvodnost rada (BDP po zaposlenom) je rasla po razmjerno visokim stopama, što je uglavnom ostvarivano tzv. "pasivnim" restrukturiranjem, tj. smanjivanjem zaposlenosti. Realne plaće su, međutim, u tom razdoblju ostvarile rast koji rijetko bilježe i najuspješnija gospodarstva, prosječno godišnje 13,5 posto. Rezultat takvih kretanja je rast jediničnih troškova rada po prosječnoj stopi od gotovo 8 posto godišnje. A upravo su jedinični troškovi rada (odnos troška rada i proizvodnosti rada) jedna od osnovnih determinanti cijena proizvoda i konkurentnosti nacionalne ekonomije.

Hrvatska je, sudeći prema kretanju jediničnog troška rada značajno pogoršala svoj konkurentski položaj u odnosu na promatrane tranzicijske zemlje. Treba napomenuti da u ovom slučaju promatramo jedno kratko vremensko razdoblje, što sprječava donošenje čvršćih zaključaka. Ipak, ova usporedba upućuje na barem tri zaključka - prvo, gospodarski rast nije donio rast zaposlenosti, drugo, snažan rast realnih plaća događao se istovremeno sa smanjivanjem zaposlenosti, i treće, u usporedbi s drugim

relevantnim zemljama u okruženju, Hrvatska je zabilježila daleko naj snažniji rast jediničnih troškova rada što ju je stavilo u relativno nepovoljan konkurentski položaj prema tim zemljama.

Slika 1.
GOSPODARSKI RAST, PROIZVODNOST I PLAĆE
 (prosječne godišnje stope rasta, 1994-99.)

Izvor: UN Economic Survey of Europe 2000., nacionalne statistike, OECD Main economic indicators - kolovoz 2000., EIZ baza podataka za zaposlenost u Hrvatskoj.

3.2. Međunarodna usporedba razina plaća i njihove kupovne moći

U Hrvatskoj je prosječna bruto plaća izražena u američkim dolarima prema tekućem tečaju veća nego u svim ostalim tranzicijskim zemljama osim Slovenije (u tablici 6. nalaze se podaci za srednjoeuropske tranzicijske zemlje). Bruto plaće u dolarima u ovom su slučaju aproksimacija za ukupne troškove rada. A upravo je to jedna od osnovnih varijabli koja zanima inozemnog investitora. Hrvatska se tu nalazi u relativno nepovoljnom položaju.

Tablica 6.
PLAĆE I KUPOVNA MOĆ PLAĆA, 1999.

	Prosječna mjesečna bruto plaća u USD prema tekućem tečaju	Udio poreza i doprinosa iz plaća u bruto plaći (u %)	Prosječna mjesečna neto plaća u USD prema tekućem tečaju	Nacionalna razina cijena, Hrvatska=100	Kupovna moć neto plaća u USD prema njegovoj kupovnoj snazi u hrvatskim prilikama
Mađarska	325	29,6	229	67,0	342
Češka	347	22,5	269	62,2	433
Poljska	429	18,0	351	75,7	464
Slovenija	881	36,6	558	99,1	563
Hrvatska	633	34,1	417	100,0	417

Izvor: Statistički godišnjaci i izvori na internetu nacionalnih statistika za bruto plaće; OECD (1997.) i izračuni EIZ za udio poreza i doprinosa; izračuni EIZ na osnovi World Development Indicators database, World Bank, 8/2/2000. (www.worldbank.org) za nacionalnu razinu cijena.

Neto plaća (bruto plaća nakon odbitka poreza i doprinosa) izražena u američkim dolarima prema tekućem tečaju još uvijek pokazuje visoku i za zaposlene relativno povoljnu razinu plaća, barem u odnosu na susjedne zemlje. Međutim, Hrvatska je razmjeno skupa zemlja, tako da osim Slovenije koja ima približno istu razinu cijena, ostale zemlje imaju za trećinu ili četvrtinu niže cijene. Relativni odnosi neto plaća po zemljama osjetno se mijenjaju, ako se plaća izrazi prema njenoj kupovnoj moći. U posljednjoj koloni tablice 6. kupovna moć plaća izražena je u američkim dolarima prema njihovoj kupovnoj moći u Hrvatskoj. Tako je npr. češki radnik sa svojom prosječnom plaćom od 269 dolara u 1999. mogao kupiti toliko roba i usluga kao da u Hrvatskoj dobiva plaću od 433 dolara, što je više od hrvatskog radnika koji dobiva 417 dolara. Dakle, kupovna moć prosječne plaće u Hrvatskoj je niža nego u Sloveniji, Poljskoj ili Češkoj. Tako usporedba dolarskog izraza troškova rada i kupovne moći neto plaća u Hrvatskoj objašnjava zašto poslodavci smatraju da im je rad u Hrvatskoj preskup, a radnici da su im plaće premale.

Tablica 7.
**BRUTO NACIONALNI PROIZVOD PO STANOVNIKU I STOPE
 NEZAPOSLENOSTI, 1999.**

	BNP po stanovniku, WB Atlas metoda, u USD, tekući tečaj	BNP po stanovniku, u USD, prema paritetu kupovne moći	Odnos prosječne godišnje neto plaće i BNP po stanovniku	Stopa nezaposlenosti (međunarodno usporediva metodologija prema ILO)
Mađarska	4650	10479	0,59	7,0
Češka	5060	12289	0,64	8,9
Poljska	3960	7894	1,06	11,4
Slovenija	9890	15062	0,68	7,6
Hrvatska	4580	6915	1,09	13,6

Izvor: World Development Indicators database, World Bank, 8/2/2000. (www.worldbank.org) za BNP; Prosječna godišnja neto plaća dobivena je množenjem prosječne mjesečne neto plaće iz tablice 6 s 12.; "Economic Survey of Europe 2000.", UN Secreteriat of the Economic Commision for Europe, Geneve za stopu registrirane nezaposlenosti; Slovenian Economic Mirror, IMAD, Ljubljana, svibanj 2000. za stope nezaposlenosti; EIZ izračun stopa nezaposlenosti za Hrvatsku na osnovi Priopćenja DZS "Anketa o radnoj snazi".

Ipak, prilikom zaključivanja o kupovnoj moći plaća treba biti oprezan iz nekoliko razloga. Naime podaci o nacionalnoj razini cijena, iako dolaze iz pouzdanog izvora podataka, do kraja ne rješavaju problem kvalitete roba i usluga koje se uspoređuju⁷. Drugo, za ocjenu kupovne moći važna je i vanjska kupovna moć, tj. sama visina nominalne plaće izražena u nekoj stranoj valuti, npr. u njemačkim markama. Naime, hrvatski zaposlenici mogu svoju kupovnu moć popraviti kupovinom jeftinijih proizvoda i usluga u susjednim zemljama, čime se npr. relativna kupovna moć plaće hrvatskog radnika u odnosu na mađarskog može popraviti, dok se obrnuto ne može dogoditi. Hrvatski si zaposlenik može relativno lakše priuštiti turistički boravak u inozemstvu.

⁷ Podaci Svjetske banke vrlo su slični istraživanjima u okviru UN-ovog Međunarodnog projekta usporedbi u kojem sudjeluje Državni zavod za statistiku.

Prema podacima iz Atlasa Svjetske banke, bruto nacionalni proizvod (BNP) Hrvatske u 1999. godini iznosio je 4580 dolara po stanovniku (tablica 7.). Mađarska, Češka i Slovenija su prema ovom pokazatelju razvijenosti bogatije zemlje, dok je Poljska nešto siromašnija zemlja. Nakon korekcije za kupovnu moć proizlazi da su sve ove zemlje bogatije nego Hrvatska.

Omjer prosječne godišnje plaće u Hrvatskoj i BNP-a po stanovniku iznosi 1,09 i viši je od ostalih zemlja (tablica 7.). Prema ovom pokazatelju proizlazi da je u odnosu na stupanj razvijenosti, prosječna plaća u Hrvatskoj viša nego u ostalim promatranim zemljama. Visoka stopa nezaposlenosti jedna je od posljedica takvog stanja. Čini se da ova pravilnost vrijedi i kod ostalih zemalja. Razmjerno niže plaće povezane su s razmjerno nižom stopom nezaposlenosti. Koeficijent korelacije za pet zemlja iz tablice 7. između pokazatelja plaće/BDP i stope nezaposlenosti iznosi 0,94. Iz toga nadalje proizlazi da bi daljnji rast prosječnih plaća iznad proizvodnosti (BNP-a po stanovniku) mogao dovesti do rastuće nezaposlenosti, a rast plaća ispod rasta proizvodnosti do smanjivanja nezaposlenosti. Rast plaća niži od rasta proizvodnosti još uvijek omogućava rast realnih plaća (kupovne moći plaća) i to sve dok proizvodnost raste, odnosno dok postoji gospodarski rast.

Iz prethodnog proizlazi da je jedan od mogućih načina za povećanje standarda zaposlenih snižavanje razine cijena u Hrvatskoj. To se može postići snažnijom integracijom u svjetske trgovinske i kapitalne tokove (između ostalih daljnjom liberalizacijom trgovine), jačanjem konkurencije na domaćem tržištu, snižavanjem poreznog opterećenja i snižavanjem jediničnih troškova rada (troškova rada po jedinici proizvoda).

3.3. Izdaci za zaposlene prema statistici nacionalnih računa

Izdaci za zaposlene jednaki su ukupnom iznosu troškova poslodavaca na ime angažiranja proizvodnog faktora rad. Oni uključuju neto plaće, poreze i doprinose na dohodak, kao i ostale naknade poslodavaca, poput naknada za prekovremeni rad i rad u smjenama, terenske dodatke i slično. Kako izdaci za zaposlene čine značajan udio u ukupnoj vrijednosti proizvodnje, njihova visina izravno utječe na konkurentnost gospodarstva.

Za godine prije 1990. ne raspolažemo podacima o udjelu sredstava zaposlenih u bruto proizvodnji po usporedivoj metodologiji. U tablici 8. može se vidjeti da udio sredstava zaposlenih u bruto vrijednosti proizvodnje na razini čitavog gospodarstva od 1992. godine kontinuirano raste, ali da tek 1998. (29,74 posto) godine prelazi udio iz 1990. (29,6 posto). Prilikom usporedbe s 1990. godinom ipak valja biti oprezan budući da je 1990. godina bila atipična u pogledu gospodarskih kretanja, i s obzirom na činjenicu da je Hrvatska tada bila samo dio federacije⁸.

⁸ U toj godini udio je sredstava zaposlenih vjerojatno bio viši nego ranijih, kao posljedica pokušaja provođenja neuspješnog stabilizacijskog programa, o čemu svjedoči ekspanzija osobne potrošnje, te porast deficita robne razmjene.

Tablica 8.
 UDIO IZDATAKA ZA ZAPOSLENE U BRUTO VRIJEDNOSTI PROIZVODNJE (u %)

	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
Jedinstvena klasifikacija djelatnosti (JKD)									
INDUSTRIJA I RUDARSTVO	25,8	24,7	17,3	17,2	20,5	20,5			
OBRAZOVANJE I KULTURA	61,5	56,7	49,6	47,4	50,2	50,2			
ZDRAVSTVENA ZAŠTITA	64,6	60,0	46,8	43,3	52,3	52,3			
JAVNA UPRAVA	29,6	27,4	19,1	29,1	37,5	37,5			
UKUPNO (sve djelatnosti prema JKD)	29,6	26,9	18,0	18,8	23,4	23,4			
Nacionalna klasifikacija djelatnosti (NKD)									
PRERADIVAČKA INDUSTRIJA						22,2	23,0	21,7	23,3
OBRAZOVANJE						77,5	73,7	73,3	76,0
ZDRAVSTVENA ZAŠTITA						57,1	55,8	61,0	61,0
JAVNA UPRAVA I OBRANA						36,6	42,4	44,8	52,9
UKUPNO (sve djelatnosti prema NKD)						25,7	26,8	26,5	29,7

Izvor: EIZ baza podataka na osnovi radnih tablica Državnog zavoda za statistiku.

Početak hrvatske samostalnosti bio je obilježen ratnim okolnostima, koje su, uz ostale čimbenike utjecale na značajniji pad proizvodnje, ali još više i na pad realnih primanja, tako da je udio sredstava zaposlenih u bruto proizvodnji u 1992., odnosno 1993. godini bio razmjerno nizak (18 posto 1992. godine, odnosno 18,8 posto 1993.). Osim smanjivanja prosječne realne plaće tome je doprinio i proces smanjenja broja zaposlenih pri čemu je proizvodnost padala sporije od prosječne realne plaće. Inače, statistički podaci pokazuju da je ukupna proizvodnost u Hrvatskoj padala još od daleke 1979. godine, pa sve do 1993. godine⁹, što samo svjedoči o tehnološkom zaostajanju Hrvatske i dubini ekonomskih poremećaja koji su naslijeđeni na početku devedesetih, odnosno prije ratnih razaranja.

Stabiliziranje gospodarstva u 1994. godini, uz proces remonetizacije ekonomije, doprinijelo je oporavku osobne potrošnje i ukupne gospodarske aktivnosti, što je uz poreznu reformu omogućilo izdašnije punjenje državnog proračuna. Fiskalne vlasti, što će se kasnije pokazati, nisu u svojim projekcijama vodile previše računa o razlikovanju održive, odnosno neodržive razine državnih izdataka. Od 1994. godine realne plaće počinju rasti, pri čemu dominiraju plaće u državnom sektoru. Tako se udio sredstava zaposlenih u bruto proizvodnji od 1994. godine kontinuirano povećava sve do 1998. godine, kada dolazi na razinu višu od razine iz 1990. godine (29,7 posto). Iako realne plaće rastu i u sektoru prerađivačke industrije, procesom otpuštanja zaposlenih i porastom proizvodnosti udio sredstava zaposlenih u bruto proizvodnji u tom sektoru se bitno ne povećava, odnosno stagnira na razini od 22-23 posto. Međutim, u javnom sektoru, točnije javnoj upravi, zdravstvu i obrazovanju izdaci za zaposlene apsorbiraju sve veći dio bruto proizvodnje. Kako industrijski sektor ipak posluje u konkurentskom okruženju, vjerojatno je da on veći udio izdataka za zaposlene ne bi mogao podnijeti. Oni koji su mogli, smanjili su broj zaposlenih i povećali

⁹ To se lako može provjeriti u Statističkom godišnjaku Republike Hrvatske 1994.

produkcija; oni koji to nisu uspjeli, dospjeli su u poteškoće. Javni sektor ne posluje u konkurentskom okruženju, tako da je bilo moguće povećati relativni udio izdatka za zaposlene, ali uz smanjenje ostalih izdataka, između ostalih investicija i održavanja. Dugoročno gledano, takva je tendencija neodrživa.

U strukturi ukupnih izdataka za zaposlene na razini države, udio djelatnosti javna uprava i obrana povećan je s 14,1 posto 1995. na 15,7 posto 1998. godine (tablica 9.). U istom razdoblju udio djelatnosti obrazovanja povećan je sa 5,9 posto na 6,6 posto, a zdravstva sa 5,4 na 7,4 posto. Najveći pad udjela zabilježen je u prerađivačkoj industriji (pad udjela sa 27,6 posto 1995. godine na 22,7 posto 1998. godine). Udio sredstava zaposlenih u djelatnostima javna uprava, obrazovanje i zdravstvo zajedno, povećan je s 25,9 posto ukupnih sredstava zaposlenih u 1993. godini na 29,8 posto u 1998. godini¹⁰.

Struktura mase izdataka za zaposlene pokazuje kako se industrijski sektor relativno smanjuje, i to kontinuirano već duži niz godina, a povećava se javni sektor. Povećani udio javnog sektora rezultat je zadržavanja zaposlenosti na približno istim razinama, i rasta prosječnih plaća, dok poslovni sektor smanjuje zaposlenost i povećava plaće.

¹⁰ Do 1995. godine po JKD-u, a nakon toga po NKD-u. Usporedba po jednakoj klasifikaciji pokazala bi još veći porast udjela te tri djelatnosti jer se na godini prethodnoj (1995.) njihov udio smanjuje sa 29,3 posto po JKD klasifikaciji na 25,4 posto po NKD klasifikaciji, to jest za otprilike 4 postotna boda.

Tablica 9.
STRUKTURA UKUPNIH IZDATAKA ZA ZAPOSLENE PREMA DJELATNOSTIMA (u %)

	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
Jedinstvena klasifikacija djelatnosti (JKD)									
INDUSTRIJA I RUDARSTVO	32,7	32,3	34,5	32,0	29,2	26,7
OBRAZOVANJE I KULTURA	8,9	7,1	6,4	6,7	7,2	7,5
ZDRAVSTVENA ZAŠTITA	9,0	8,1	7,1	7,0	7,5	6,7
JAVNA UPRAVA	6,4	7,6	7,5	13,0	15,2	16,1
UKUPNO (sve djelatnosti prema JKD)	100	100	100	100	100	100
Nacionalna klasifikacija djelatnosti (NKD)									
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	27,6	26,3	24,4	22,7
OBRAZOVANJE	5,9	6,0	5,9	6,6
ZDRAVSTVENA ZAŠTITA	5,4	6,1	6,8	7,5
JAVNA UPRAVA I OBRANA	14,1	14,6	14,7	15,7
UKUPNO (sve djelatnosti prema NKD)	100	100	100	100

Izvor: EIZ baza podataka na osnovi radnih tablica Državnog zavoda za statistiku.

3.4. Masa plaća u javnom sektoru prema računovodstvu javnih financija

U okviru ekspanzije državnih rashoda, iznadprosječno su rasli i izdaci za plaće javnog sektora, odnosno plaće koje se izravno isplaćuju na teret opće države (tablica 10.). Oni su narasli s 10,4 posto BDP-a u 1994. na 12,6 posto u 1999. Pritom nešto brže rastu plaće koje se isplaćuju na teret lokalnih (općinskih, gradskih i županijskih) proračuna. One povećavaju svoj udio u BDP-u s 0,63 posto u 1994. na 1,0 posto u 1999. Zaposlenici koji su dobivali plaću iz lokalnih proračuna 1997. su značajno popravili svoj položaj u odnosu na korisnike središnjeg državnog proračuna i fondova.

Tablica 10.

RASHODI KONSOLIDIRANE OPĆE DRŽAVE I MASA PLAĆA, 1994 -99.

	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.*
	Udio u BDP-u (u%)					
Ukupni rashodi opće države	44,1	48,9	50,7	49,8	52,1	54,5
Plaće opće države (bruto)	10,4	11,9	11,2	11,0	11,8	12,6
-od toga plaće lokalne samouprave		0,63	0,66	0,91	0,95	1,00
Transferi stanovništvu opće države	9,5	11,2	12,7	14,3	14,5	..
-od toga izdaci za mirovine	7,2	8,5	9,3	10,7	11,2	12,7
Masa isplaćenih neto plaća ZAP	17,6	22,4	22,0	22,3	22,3	23,1
Neto plaće opće države -procjena	6,0	7,7	7,1	7,3	8,0	8,7
	Omjeri (u%)					
Masa neto plaća država/ukupno ZAP (u %)	33,9	34,3	32,2	32,7	36,0	37,5
Masa mirovina/masa neto plaća ZAP (u %)	40,9	37,9	42,1	47,8	50,3	54,9
Neto plaće lokalne/opće države (u %)	..	5,3	5,9	8,3	8,0	7,9

*BDP za 1999. je procjena DZS, tako da svi izračunati omjeri nemaju karakter konačnog podatka. Masa isplaćenih plaća i naknada za opću državu u 1999. je izračunata kao zbroj isplaćenih plaća iz središnje države, izvanproračunskih fondova i lokalne samouprave. To znači da nije izvršena konsolidacija, ali ta je pogreška po svojoj veličini najvjerojatnije neznatna.

Izvori: Mjesečno statističko izvješće DZS br. 6/2000. za podatke o BDP-u, Godišnjak MF 1998. i 1999. za podatke o rashodima opće države, Statistički bilten Zavoda za platni promet (različiti brojevi) za masu plaća.

Treba zapaziti da se ovdje promatra udio bruto plaća, a u promatranom razdoblju došlo je do rasta udjela neto plaće u bruto plaći, tako da je udio mase isplaćenih neto plaća u BDP-u za korisnika proračuna i fondova još više porastao. Ako bruto plaću umanjimo za doprinose zaposlenih i za porez na dohodak, tada je udjel neto plaća poratao s 6,0 posto u 1994. na 8,7 posto u 1999¹¹.

Udio neto plaća opće države (prema evidenciji fiskalne statistike) u masi neto plaća (prema evidenciji ZAP-a) porastao je s 33,9 na 37,5 posto. To pokazuje značajno relativno popravljjanje položaja zaposlenih koji dobivaju plaće iz proračuna.

Transferi stanovništvu opće države povećavaju svoj udio u BDP-u s 9,5 na 14,5 posto u razdoblju 1994-98., čime apsorbiraju sve veći dio državnih izdataka. Najveći dio transfera stanovništvu odnosi se na izdatke za mirovine. Izdaci za mirovine narasli su sa 7,2 posto na 12,7 posto BDP-a. Takva tendencija upućuje na nužnost i hitnost strukturnih prilagodbi tog dijela javnog sektora.

Odnos mase mirovina i mase neto plaća prema ZAP-ovim evidencijama kontinuirano je rastao u korist mirovina, s 40,6 posto u 1995. na 47,4 posto u 1999. To samo pokazuje kako bi, u slučaju da nije bilo pomoći državnog proračuna u financiranju isplata mirovina, bilo potrebno značajno povećanje stopa doprinosa za mirovinsko osiguranje. Prilikom vremenske usporedbe neto plaća iz evidencije ZAP-a treba znati da je obuhvat neto plaće u 1994. bio nešto uži nego u kasnijim godinama. To se može uočiti promatranjem udjela mase neto plaća u BDP-u.

Udio mase neto plaća (prema ZAP-ovoj evidenciji) u BDP-u od 1995. do 1998. stabilan je, s blagim rastom 1999. Zbog toga se čini da na

¹¹ Bruto plaću umanjili smo prema stopama iz tablice 17. koju prikazujemo nešto kasnije u dijelu o poreznoj politici.

razini mase plaća za čitavo gospodarstvo ne postoji ozbiljniji problem. Problem postoji u strukturi mase plaća gdje sve snažnije dominira javni sektor. Problem postoji zbog rastuće nezaposlenosti i u razini prosječnih plaća. Relativno skupa radna snaga jedan je od razloga kako niske konkurentnosti, tako i razmjerno visoke razine cijena u Hrvatskoj, te slabog procesa stvaranja novih radnih mjesta.

Tablica 11.
IZDACI ZA ZAPOSLENE U JAVNOM SEKTORU

	Udi u BDP-u (u%)
Australija * 1)	8,4
Austrija 1)	9,8
Kanada * 1)	10,7
Danska 2)	17,3
Finska 1)	14,5
Francuska 3)	13,0
Njemačka 3)	10,4
Irska 1)	10,2
Italija 3)	9,1
Nizozemska 2)	7,8
Novi Zeland 1)	9,6
Portugal 1)	14,3
Španjolska 3)	11,6
Švedska 3)	16,1
Švicarska 3)	11,1
Ujedinjeno Kraljevstvo 2)	11,1
SAD * 2)	7,8
Češka 2)	7,9
Mađarska 3)	11,6
Poljska 3)	12,2
OECD- neponderirani prosjek	11,2
Hrvatska 1997.	14,5
Hrvatska 1998.	15,7

* Podaci se odnose na masu bruto plaća; 1)1997.; 2)1996.; 3)1995.

Izvor: Public Sector Pay and Employment, OECD and National Accounts, OECD (www.oecd.org); EIZ baza podataka za Hrvatsku na osnovi statistike nacionalnih računa, interna dokumentacija Državnog zavoda za statistiku.

Ukupni izdaci za zaposlene u javnom sektoru u Hrvatskoj su razmjerno visoki, sudeći prema usporedbi sa zemljama OECD-a (tablica 11.). Prema podacima iz statistike nacionalnih računa izdaci za zaposlene kao udio u BDP-u u Hrvatskoj su 1998. godine iznosili 15,7 posto BDP-a, dok je u svim ostalim promatranim zemljama, s izuzetkom Danske, taj omjer niži. Prosjek za zemlje OECD-a iznosio je 11,2 posto.

3.5. Usporedba plaća u javnom i poslovnom sektoru

Prosječne neto plaće u javnom sektoru od 1992. godine kontinuirano (s izuzetkom 1996. godine) rastu brže nego plaće u industrijskom sektoru, čime zaposleni u tom sektoru dolaze u relativno povoljniji položaj (tablica 12.). Položaj je to povoljniji, ako se uzme u obzir sigurnost zaposlenja koju nudi državni sektor. U industrijskom je sektoru u lipnju 2000. zaposlenost smanjena za preko 35 posto u odnosu na 1992.¹² Treba znati da je 1992. godina bila ratna godina, a pri eventualnoj usporedbi s ranijim godinama važno je znati da tada Hrvatska nije imala izgrađenu samostalnu državnu upravu, već ju je u velikoj mjeri dijelila s upravom bivše federacije, što je utjecalo i na broj zaposlenih i na njihovu strukturu. Relativno zaostajanje plaća zaposlenih u javnim i državnim službama u ranim ratnim godinama zbog štednje u proračunu, a i nešto kasnije zbog reguliranja plaće radi osiguranja uspjeha stabilizacijskog programa (naročito snažno 1996.) prema ovim pokazateljima više je nego nadoknađeno kretanjima nakon 1996. godine.

¹² Prema Priopćenja DZS "Zaposleni radnici i proizvodnost rada u industriji", razni brojevi.

Tablica 12.
**PROSJEČNE NETO PLAĆE U JAVNOM SEKTORU
 U ODNOSU NA INDUSTRIJU**

	Neto plaće u javnom sektoru (industrija=100)
1989.	125,3
1990.	143,0
1991.	127,3
1992.	99,2
1993.	104,8
1994.	110,6
1995.	113,1
1996.	108,7
1997.	112,3
1998.	122,0
1999.	134,5
2000. (1. polugod.)	139,9

Napomena: Pod javnim sektorima u razdoblju 1989-96. smatra se neprivreda, a u razdoblju 1997-2000. to je skupni naziv za djelatnosti javne uprave, zdravstva i obrazovanja (bez vojske i policije). Prosječna plaća u javnoj upravi u razdoblju 1997.-2000. dobivena je kao ponderirani prosjek u navedene tri djelatnosti, a kao ponderi su korišteni podaci o broju zaposlenih. Za razdoblje 1989-96. napravljena je korekcija za razliku u obuhvatu javnog sektora i industrije, tako da je serija usporediva tijekom cijelog promatranog razdoblja.

Izvor za originalne podatke: DZS.

Odnos prosječnih plaća u javnom sektoru u odnosu na privatni sektor u Hrvatskoj je iznimno naklonjen javnom sektoru, barem kada se promatraju dostupne međunarodnu usporedbe (tablica 13.). Bez obzira kako definirali privatni sektor (čisti privatni sektor, ili poslovni sektor koji bi u razvijemo tržišnom gospodarstvu trebao više-manje u cijelosti postati privatni), odnosno kako definiramo javni sektor (za ostale zemlje uzimaju se korisnici proračuna), javni sektor ima plaće od oko 30 posto više nego privatni sektor, što je omjer koji, osim Kanade, nema niti jedna druga zemlja. Štoviše, u Mađarskoj su zaposleni u javnom sektoru slabije plaćeni od privatnog sektora. Pitanje prikrivanja stvarne visine isplaćenih plaća u privatnom sektoru ostaje problem u hrvatskom slučaju, no vjerojatno sličan problem postoji u Mađarskoj i Poljskoj.

Tablica 13.
**ODNOS PROSJEČNIH BRUTO PLAĆA U JAVNOM SEKTORU I
 PROSJEČNIH BRUTO PLAĆA U PRIVATNIM SEKTORU**

	Odnos plaća javni/privatni sektor
Australija 1)	1,27
Kanada 3)	1,40
Finska 2)	1,04
Francuska 2)	1,11
Novi Zeland 1)	1,13
Španjolska 2)	1,24
Švicarska 4)	1,20
Ujedinjeno Kraljevstvo 2)	1,01
SAD 2)	1,12
Mađarska 1)	0,86
Poljska 2)	1,09
Hrvatska-državne pravne osobe/privatne pravne osobe*	1,32
Hrvatska-javni sektor/poslovni sektor*	1,28
Hrvatska-korisnici proračuna/privatne pravne osobe*	1,39
Hrvatska-korisnici proračuna/poslovni sektor*	1,30
Hrvatska-korisnici proračuna/prerađivačka industrija*	1,35

1)1997.; 2)1996.; 3)1995; 4) 1994; *Svi podaci za Hrvatsku odnose se na lipanj 2000., uspoređuju se prosječne bruto plaće po zaposlenom, prema evidencije ZAP-a na osnovi tzv. SPL obrasca, podaci za vojsku i policiju nisu uključeni. Privatne pravne osobe su pravne osobe u privatnom i pretežito privatnom vlasništvu. Državne pravne osobe su pravne osobe u državnom ili pretežito državnom vlasništvu, uključujući i proračunske korisnike. Javni sektor uključuje pravne osobe u javnoj upravi, obrazovanju i zdravstvu (područja L-N prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti). Poslovni sektor čine pravne osobe u gospodarskim djelatnostima (područja A-K prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti) bez obzira na vlasništvo. Korisnici proračuna su pravne osobe financirane iz proračuna, fondova, te sami fondovi na lokalnoj i državnoj razini. Prerađivačku industriju čine pravne osobe u djelatnosti D prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti, bez obzira na vlasništvo.

Izvor: PSPE data base, OECD (www.oecd.org); i EIZ za Hrvatsku na osnovi podataka ZAP "Informacija o isplati plaća i naknada veznih uz radni odnos u lipnju 2000."

3.6. Zaposlenost u izabranim sektorima, djelatnostima i poduzećima

Usporedba strukture zaposlenosti prema područjima djelatnosti između Hrvatske i drugih srednjoeuropskih tranzicijskih zemalja otkriva da je zaposlenost u hrvatskoj industriji manja nego u industriji ostalih zemalja

(tablica 14.). Udio zaposlenih u trgovini je na usporedivim razinama. Zaposlenost u javnoj upravi, iako nešto viša od prosjeka, ipak je manja nego npr. u Mađarskoj ili Slovačkoj. Zaposlenost u obrazovanju je najniža među promatranim zemalja, zaposlenost u zdravstvu je nešto niža od prosjeka. Ukupna zaposlenost u javnom sektoru (javna uprava, obrazovanje i zdravstvo) je viša nego u Sloveniji i približno na istim razinama kao u Češkoj i Poljskoj (podaci još uvijek ne uključuju vojsku).

Tablica 14.

STRUKTURA ZAPOSLENIH PREMA IZABRANIM PODRUČJIMA DJELATNOSTI, 1997.

	Prerađivačka industrija	Trgovina	Javna uprava	Obrazovanje	Zdravstvo	Javni sektor (ukupno)
Češka	27,8	13,4	6,5	6,2	5,5	18,2
Mađarska	23,7	13,6	8,1	8,1	6,4	22,6
Poljska	21,0	13,1	5,2	6,2	7,0	18,3
Slovačka	26,1	11,6	7,4	7,6	6,7	21,7
Slovenija	32,3	11,9	4,0	5,9	4,7	14,6
Hrvatska 1999.	21,7	13,4	7,1	5,4	5,7	18,2

Izvor: "Yearbook on labor statistics 1998.", ILO, Geneve, i Priopćenje DZS "Anketa o radnoj snazi" br. 9.2.7/2. od 7. lipnja 2000.

Ovi podaci govore da Hrvatska tek djelomično ima problem s previsokom zaposlenošću u javnom sektoru i to više u javnoj upravi nego u javnom zdravstvu i javnom obrazovanju, barem u usporedbi sa srednjoeuropskim tranzicijskim zemljama. No u kombinaciji s njihovom relativno visokom plaćom, to u masi plaća predstavlja problem. Mađarska ima brojni javni sektor, ali su plaće u javnom sektoru niže. Svjetske preporuke idu u smjeru manjeg i učinkovitijeg javnog sektora, čiji bi zaposlenici tek u tom slučaju mogli imati razmjerno visoke plaće.

Javni sektor je u velikoj mjeri zapošljavao visoko i više obrazovane osobe (tablica 15.). U hrvatskim poduzećima izvan javnog sektora, od ukupnog broja zaposlenih osoba, 13,8 posto je visoko i više

obrazovanih, dok u javnom sektoru gotovo polovina zaposlenih ima visoku ili višu obrazovnu razinu. Pritom prednjači obrazovanje s gotovo 70 posto takvih osoba. To je jedan od razloga viših plaća u javnom sektoru u odnosu na privatni.

Tablica 15.

**ZAPOSLENI U PRAVNIM OSOBAMA PREMA STUPNJU STRUČNOG
OBRAZOVANJA, STANJE 31. OŽUJKA 1999.**

	Visoka i viša obrazovna razina	srednja i niža obrazovna razina	Različiti stupnjevi kvalifikacija radnika
Poslovni sektor	13,8	40,8	45,4
-prerađivačka industrija	10,9	32,9	56,2
Ukupno javni sektor	49,0	36,3	14,8
-javna uprava	42,6	51,9	5,5
-obrazovanje	69,5	16,7	13,8
-zdravstvo	30,7	47,7	21,6
Ostale društvene i uslužne djelatnosti	24,7	45,1	30,2

Izvor: DZS (1999.) "Priopćenje" br. 9.2.3.

3.7. Zaposlenost i plaće prema djelatnostima

Prosječna mjesečna bruto plaća isplaćena u javnom sektoru je za oko 28 posto je viša nego u poslovnom sektoru, što pokazuje evidencija ZAP-a (tablica 16.). Taj je odnos u korist javnog sektora još veći ako se promatra u odnosu na prerađivačku industriju. Unutar javnog sektora, najviše prosječne plaće isplaćene su u javnoj upravi.

Privatni sektor, odnosno pravne osobe u privatnom ili većinskom privatnom vlasništvu isplaćuju osjetno niže plaće nego ne-privatni sektor. Razlika je približno 32 posto u korist ne-privatnog sektora. Tu, naravno, treba podsjetiti na problem neprikazivanja stvarno isplaćenih plaća koji je češći u privatnom sektoru. Treba upozoriti na činjenicu da je zaposlenost u privatnom sektoru tek nešto veća nego u ne-privatnom

sektoru (bez obrtnika i samostalnih zanimanja). Omjer je oko 55:45 u korist privatnog sektora, što upućuje na problem slabog napretka u privatizaciji, kao i na sve moguće buduće probleme u postupku restrukturiranja koji očekuju neprivatizirani sektor.

Tablica 16.

ZAPOSLENOST I BRUTO PLAĆE U IZABRANIM SEKTORIMA I SKUPINAMA PODUZEĆA, LIPANJ 2000.

	Broj zaposlenika kojima je isplaćena plaća	Prosječna mjesečna bruto plaća
UKUPNO	822.201	4771
Poslovni sektor (djelatnosti A-K prema NKD)	607.512	4471
-prerađivačka industrija	199.688	4304
Javni sektor (javna uprava, obrazovanje, zdravstvo)	186.869	5725
-javna uprava	49.297	6396
-obrazovanje	75.847	4959
-zdravstvo	61.725	6131
Privatne pravne osobe	449.577	4168
Neprivatizirani sektor	372.624	5499
-11 poduzeća (javna poduzeća i trgovačka društva)	87.488	5708
Korisnici proračuna, fondova, fondovi i ostali	200.672	5798
-korisnici na razni države	154.506	5836
-korisnici na lokalnoj razini	32.768	5534
-ostali	13.398	5998

Napomena: Podaci ne obuhvaćaju vojsku i policiju, niti obrt i slobodne profesije (osim ako imaju otvoren račun u ZAP-u). Izabranih 11 javnih poduzeća i trgovačkih društava u državnom ili većinskom državnom vlasništvu su HEP, INA, Hrvatske šume, HŽ, HRT, Croatia osiguranje, Hrvatska pošta, Hrvatski telekom, Narodne novine, Jadrolinija i Ploput.

Izvor: ZAP "Informacija o isplati plaća i naknada vezanih uz radni odnos u lipnju 2000.", Zagreb, kolovoz 2000.

Prosječne plaće u 11 izabranih javnih poduzeća i državnih trgovačkih društava nalaze se na približno istim razinama kao i prosječne plaće za javni sektor u cjelini¹³. Broj osoba koje dobivaju plaću iz proračuna i

¹³ Posebno praćenje plaća u izabranih 11 poduzeća posljedica je ranijeg stand-by aranžmana s MMF-om kada su plaće u tim poduzećima bile jedan od kriterija provođenja dogovorene ekonomske politike.

fondova bolje odražava veličinu javnog sektora nego broj osoba zaposlenih u javnoj upravi, zdravstvu i obrazovanju, jer osobe zaposlene u zdravstvu i obrazovanju mogu biti dio privatnog sektora.

Točan broj osoba koje dobivaju plaću iz državnog proračuna nije nam poznat. Podatak iz tablice 16. o oko 200 tisuća osoba u sebi ne sadrži vojsku i policiju. Ako ukupan broj zaposlenih u Hrvatskoj koji primaju plaću, prema podacima iz tablice 16. (822.201), uvećamo za oko 70 tisuća osoba zaposlenih u vojsci i policiji, te za još oko 200 tisuća zaposlenih u obrtu i slobodnim profesijama, tada proizlazi da u Hrvatskoj oko 1,1 milijun osoba dobiva plaću. Od tog broja, otprilike 25 posto čine korisnici proračuna.

3.8. Porezna politika

Ukupno oporezivanje rada u Hrvatskoj se kontinuirano smanjuje od 1994. godine. Zbroj svih doprinosa koje plaća poslodavac, kao i onih koje plaća zaposlenik, zajedno s prosječnom teretom poreza na dohodak iznosio je oko 53 posto ukupnog troška rada u 1994. i smanjen je na oko 40 posto u 2000. (u tablici 17. prikazan je izračun za samca s prosječnom plaćom industrijskog radnika). Rezultat je to ublažavanja tereta poreza na dohodak za zaposlenika s prosječnom plaćom, kao i smanjivanja stopa doprinosa u nekoliko navrata.

Najveći dio poreza na dohotke od rada odnosi se na doprinose za socijalno osiguranje (zdravstveno i mirovinsko osiguranje). No, iako se čine visokima, ovi doprinosi niti 1999. godine nisu osiguravali fondovima dovoljno sredstva za isplatu obveza za mirovine i za zdravstvenu skrb, tako da je državni proračun nadoknađivao manjak, ili su se kumulirale neizvršene obveze.

Tablica 17

**STRUKTURA TROŠKOVA RADA ZA RADNIKA BEZ UZDRŽAVANIH ČLANOVA OBITELJI S
PROSJEČNOM PLAĆOM U PRERADIVAČKOJ INDUSTRIJI, 1994.-2000. (bruto plaća=100)**

	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000. lipanj
TROŠAK RADA	123,0	121,8	121,8	121,8	121,0	121,0	117,0
Doprinosi koje plaća poslodavac	23,025	21,775	21,775	21,775	20,975	20,975	16,975
-za mirovinsko osiguranje	13,50	12,75	12,75	12,75	10,75	10,75	8,75
-za zdravstveno osiguranje	7,50	7,00	7,00	7,00	9,00	9,00	7,00
-za zapošljavanje	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85
-za vodoprivredu	0,80	0,80	0,80	0,80	-	-	-
-za HGK	0,375	0,375	0,375	0,375	0,375	0,375	0,375
BRUTO PLAĆA	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Doprinosi koje plaća zaposlenik	24,050	22,800	22,800	22,800	20,600	20,600	20,600
-za mirovinsko osiguranje	13,50	12,75	12,75	12,75	10,75	10,75	10,75
-za zdravstveno osiguranje	7,50	7,00	7,00	7,00	9,00	9,00	9,00
-za zapošljavanje	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85
-za dječji doplatak	2,20	2,20	2,20	2,20	-	-	-
Porez na dohodak (bez prireza)	18,3	12,9	13,6	10,7	11,5	10,7	9,8
NETO PLAĆA	57,7	64,3	63,6	66,5	67,9	68,7	69,6
Udio neto/bruto plaća (u %)	57,7	64,3	63,6	66,5	67,9	68,7	69,6
Udio neto plaća/trošak rada (u %)	46,9	52,8	52,2	54,6	56,1	56,8	59,5
Udio porezi i doprinosi/trošak rada (u %)	53,1	47,2	47,8	45,4	43,9	43,2	40,5

Napomena: Prirez nije uključen u poreznu obvezu, a da je uključen to bi npr. u lipnju 2000. povećalo udio poreza i doprinosa u trošku rada za najviše 1,5 postotna boda (u slučaju Grada Zagreba).
Izvor: EIZ, na osnovi važećih zakonskih propisa.

Obveza poreza na dohodak u 2000. godini činila je oko 10 posto bruto plaće, što se u međunarodnim okvirima može smatrati niskom stopom (vidi usporedbu prihoda od poreza na dohodak u tablici 4. u dijelu 2.7. ovog rada).

Smanjivanje poreznog opterećenja rada pozitivna je tendencija, jer se time povećava motivacija za radom, smanjuje se motivacija za utajom poreza i za prelazak radnika u sivo gospodarstvo. Time se ujedno smanjuju ukupni troškovi rada, čime se povećava konkurentnost, a povećavaju izgledi za novo zapošljavanje.

Smanjivanje poreznog opterećenja rada ipak nije vidljivo utjecalo na smanjivanje ukupne cijene rada, jer se najveći dio dosadašnjih smanjenja prelijevao u neto plaće zaposlenih.

Međunarodne usporedbe poreznog "klina" (udio svih poreza i doprinosa na rad u trošku rada) pokazuju da je u 2000. godini u Hrvatskoj postignuta razina koja vrijedi za prosjek Europe (tablica 18.). To je još uvijek stopa viša nego u izvaneuropskim zemljama OECD-a, ali niža nego u nama konkurentnim srednjoeuropskim tranzicijskim zemljama. Valja spomenuti da Hrvatska to smanjenje u stopama doprinosa nije postigla racionalizacijom sustava socijalnog osiguranja, nego prebacivanjem dijela tereta financiranja tih sustava na središnji državni proračun. U pogledu smanjivanja opterećenja porezom na dohodak, to je kompenzirano snažnim oporezivanjem potrošnje, npr. porezom na dodanu vrijednost i trošarinama. Takav pristup ima opravdanja kratkoročno, i u situaciji gdje su prihodi državnog proračuna visoki i stabilni.

Tablica 18.
UDIO POREZA I DOPRINOSA U UKUPNOM TROŠKU RADA
 (u %), 1996.

	Porezni "klin" (u%)
OECD (uklj. Češku, Mađarsku i Poljsku) - nepond. prosjek	37,2
OECD Europa (bez Češke, Mađarske i Poljske) -nepond. prosjek	41,0
OECD izvan Europe - nepond. prosjek	22,9
Češka	42,6
Mađarska	52,0
Poljska	44,7
Slovenija	47,1
Hrvatska 1996.	47,8
Hrvatska 2000.	40,5

Izvor: OECD (1997.), izračuni EIZ za Sloveniju i Hrvatsku.

U 2000. godini državni je proračun zabilježio znatan manjak. Takva se situacija očekuju i u idućim godinama. Zato je vrlo teško očekivati da proračun u takvoj situaciji prihvati daljnje smanjivanje poreznih prihoda. U pogledu doprinosa za zdravstveno i mirovinsko osiguranje poželjno je najprije provesti reforme mirovinskog i zdravstvenog sustava, pa bi tek potom trebalo vidjeti ima li prostora za daljnje smanjivanje doprinosa. Doprinos za nezaposlene u kratkom roku se isto tako ne bi mogao smanjivati s obzirom na povećane potrebe u vidu sve većeg broja nezaposlenih. Doprinos za Hrvatsku gospodarsku komoru nije velik, ali s čisto ekonomske strane ne postoji mnogo opravdanja da se njime opterećuje trošak rada. Ipak, takva je praksa uobičajena u mnogim zemljama kontinentalne Europe (ali nije prisutna u zemljama anglo-saksonske tradicije). Porez na dohodak je, vidjeli smo, razmjeno nizak i značajnije uštede u obliku smanjivanja troška rada sve je teže postići. Opterećenost porezom na dohodak ipak je važno pitanje sa stajališta progresivnosti oporezivanja dohodaka, naročito u našem sustavu gdje većina poreznih prihoda dolazi od PDV-a.

Stoga savjetujemo da se u kratkom roku (godina-dvije) ne smanjuju doprinosi za mirovinsko i zdravstveno osiguranje, kao ni za zapošljavanje. To vjerojatno neće biti moguće niti u srednjem roku. Promjene stopa ovih doprinosa trebale bi biti povezane s reformama mirovinskog i zdravstvenog sustava, te sa stanjem na tržištu rada. U kratkom roku, zbog štednje u državnom proračunu, ne bi trebalo dalje smanjivati opterećenost porezom na dohodak, koji je ionako nizak. Ipak, u slučaju da se državni proračun nađe u povoljnom položaju, može se razmisliti o povećanju osobnog odbitka kod poreza na dohodak.

3.9. Zaključci vezani uz analizu plaća

Realna neto plaća je posljednjih godina rasla po stopama od oko 4,5 posto većim od stopa proizvodnosti rada. Dugotrajno i snažno odstupanje kretanja između realne plaće i proizvodnosti ozbiljno ugrožava uravnotežen gospodarski razvitak. Vanjska konkurentnost zemlje time je smanjena budući da su nama konkurentne tranzicijske zemlje u istom razdoblju zabilježile umjereniji rast plaća u odnosu na rast proizvodnosti.

Ponekad se takva kretanja opravdavaju dostizanjem razina plaća iz nekih davno proteklih godina. Bivše razine su odraz bivšeg stanja i one ne trebaju služiti kao referentna razdoblja. Uvjeti koji su vrijedili prije desetak godina više se ne mogu ponoviti, pa tako niti vraćanje na davnu razinu koja je bila "prihvatljiva" nema puno smisla. Poželjna kretanja i razine trebaju se izvoditi iz trenutnog stanja i naše želje za budućim stanjem, a ne iz prošlosti.

Prosječna bruto plaća izražena u američkim dolarima prema tekućem tečaju u Hrvatskoj je veća nego u svim ostalim tranzicijskim zemljama, osim Slovenije. Razina cijena u Hrvatskoj je viša nego u svim ostalim srednjoeuropskim tranzicijskim zemljama. Proizlazi da je kupovna moć

prosječne plaće u Hrvatskoj niska, usprkos razmjerno visokih plaća. Postoji problem da je rad u Hrvatskoj skup za poslodavca, a jeftin za radnika. Jedan od mogućih načina za povećanje standarda zaposlenih bez povećanja troška rada je snižavanje razine cijena u Hrvatskoj. To se može postići snažnijom integracijom u svjetske trgovinske i kapitalne tokove, jačanjem konkurencije na domaćem tržištu, snižavanjem poreznog opterećenja i snižavanjem jediničnih troškova rada.

Imamo li problem previsoke razine plaća po zaposlenom? Vjerojatno da. S obzirom na razinu razvijenosti, prosječna je plaća u Hrvatskoj relativno visoka. Jedna od posljedica je i visoka razina nezaposlenosti. Ako se mora birati između veće zaposlenosti i viših plaća, poželjno je izabrati veću zaposlenost, jer ona s ekonomske strane bolje utječe na životni standard ukupne društvene zajednice i socijalno je daleko prihvatljivija. Povećanje plaća uz nisku zaposlenost povećava društvene nejednakosti između onih koji rade i onih koji ne rade. Ako je jedan od društvenih ciljeva borba protiv siromaštva, a siromaštvo je iznadprosječno prisutno upravo kod nezaposlenih osoba, tada je potrebno povećavati izgleda za zapošljavanje¹⁴. Umjereni rast plaća je jedan od nužnih koraka za to.

Porast realnih plaća industrijski je sektor morao kompenzirati povećanjem proizvodnosti i smanjivanjem zaposlenosti. Javni sektor nije smanjivao zaposlenost. Time on u masi isplaćenih plaća poprima razmjere koji postaju velik teret za državne financije, a odatle i za čitavo gospodarstvo. Problem s javnim sektorom je prevelika masa isplaćenih plaća (što pokazuju međunarodne usporedbe). Čini se da postoji i problem relativno prevelike pojedinačne plaće, barem kada se javni sektor uspoređuje s privatnim. Postoji li problem na razini zaposlenosti u javnom sektoru u ovom je trenutku teško reći, jer ima vrlo malo usporedivih podataka, a dodatna je prepreka nepostojanje informacija

¹⁴ Vidi nedavno prezentirano istraživanje Svjetske banke o siromaštvo u našoj zemlji: "Hrvatska: Studija o ekonomskoj ranjivosti i socijalnom blagostanju".

o točnom broju zaposlenih. Ako to već nije učinjeno, potrebno je poduzeti akciju snimanja stanja zaposlenosti u javnom sektoru, što bi tada trebalo biti podloga za donošenje kvalitetnog programa restrukturiranja tog sektora.

Ukupno oporezivanje rada u Hrvatskoj se kontinuirano smanjuje od 1994. godine. Međunarodne usporedbe pokazuju da u 2000. godini Hrvatska nije pretjerano oporezivala rad, budući da je postignuta razina koja vrijedi za prosjek Europe. Čini se da u kratkom roku nema puno prostora za daljnje smanjivanje oporezivanja rada.

4. SCENARIJI GOSPODARSKOG RAZVOJA UZ RAZLIČITE POLITIKE PLAĆA

4.1. Pretpostavke i obrazloženja

U ovom dijelu su prikazani različiti modaliteti određivanja politike plaća za korisnike proračuna, te za javna poduzeća i poduzeća koja se nalaze u većinskom vlasništvu države, kao i utjecaj odabira politike plaća na osnovne makroekonomske parametre u razdoblju 2000-03. Za privatna poduzeća (pravne subjekte i obrtništvo), odnosno poduzeća u većinskom privatnom vlasništvu u osnovnim se scenarijima pretpostavlja da će rast prosječnih plaća slijediti rast proizvodnosti. U jednoj podvarijanti politika plaća u ovim pravnim subjektima slijedi osnovna načela i smjernice politike plaća u javnom sektoru.

Simulacije pojedinih modaliteta politike plaća proizlaze kako iz analize gospodarskih kretanja, tako i iz osnovnih smjernica fiskalne politike za sljedeće tri godine prema prijedlozima Ministarstva financija iz dokumenata "Okviri strategije i stabilnosti hrvatskog gospodarstva" te "Prijedlog načela fiskalne politike u razdoblju 2001-03." (iz rujna 2000.).

Međutim, pri našem definiranju različitih scenarija neke varijante odstupaju od najavljenih projekcija državnog proračuna za iduće tri godine, što je napravljeno kako bi se prikazali učinci nešto drugačijeg kretanja državne potrošnje.

Ponuđena su tri osnovna scenarija. Uz svaki od tih scenarija navedeni su njegovi učinci na rast BDP-a, promjenu strukture BDP-a, deficit bilance plaćanja, kretanje investicija i nacionalne stope štednje, te kretanje (ne)zaposlenosti. Iako numerički pokazujemo podatke za vremensko razdoblje 2000-03., sve učinke i posljedice pojedinog scenarija moguće je spoznati i u srednjoročnom razdoblju. Premda se razlikovne karakteristike odabira pojedinog scenarija mogu ponekad učiniti malene, jer je razdoblje kratko, treba imati na umu dinamične srednjoročne učinke pri prosudbi o poželjnosti odabira predloženih scenarija.

U simulacijama različitih scenarija korišteni su rezultati brojnih dosadašnjih istraživanja vezanih za izvoz i uvoz te njihove determinante, kretanje osobne potrošnje i njezine osnovne determinante, kretanje osnovnih pokazatelja učinkovitosti investicija u dosadašnjem razdoblju i iskustva zemalja u tranziciji (ICOR - incremental capital-output ratio), odnos bruto investicija u fiksni kapital kao postotka BDP-a i realne stope rasta BDP-a, odnos tekuće štednje i investicija, struktura cijene koštanja proizvoda i usluga po djelatnostima i kategorijama pravnih subjekata s posebnim naglaskom na trošak inputa državnih jedinica, itd.

Simulacije su rezultat korištenja parcijalnih ekonometrijskih jednadžbi iz kvartalnog modela hrvatskog gospodarstva u izradi, uz primjenu elemenata modela financijskog programiranja¹⁵.

¹⁵ Detaljna metodološka objašnjenja i rezultati istraživanja navedenih kategorija mogu se naći u studijama i dokumentaciji Ekonomskog instituta, Zagreb.

4.2. Projekcije gospodarskog razvoja u okviru scenarija 1

Scenarij 1 je najmanje restriktivan glede veličine izdataka za potrošnju konsolidirane države i mase plaća u javnim poduzećima i poduzećima u pretežito državnom vlasništvu. Mogli bismo reći da on daje rezultate sporog prilagođavanja javnog sektora.

Pretpostavke korištene kod ovog scenarija su slijedeće:

1. **masa** realnih izdataka za zaposlene (**masa** realnih bruto plaća) iz proračuna opće države, i za zaposlene u javnim i državnim poduzećima raste realno godišnje za polovinu stope rasta realnog BDP-a (npr. masa realnih plaća raste realno 2 posto, ukoliko realni BDP raste realno 4 posto). Ukoliko realni BDP pada, masa realnih plaća pada po upola većoj stopi od stope pada BDP-a (npr. masa realnih plaća pada realno 6 posto ukoliko realni BDP pada realno 4 posto).
2. Realni izdaci za dobra i usluge države ostaju konstantni.
3. Prosječna realna plaća u privatnom sektoru gospodarstva kreće se kao i proizvodnost rada.

Može se vidjeti da se u ovom scenariju predviđa manje restriktivan rast državnog sektora nego što je to u projekcijama Ministarstva financija.

Osnovni makroekonomski pokazatelji su slijedeći (tablica 19.): prosječna godišnja stopa rasta BDP-a u razdoblju 2001-03. iznosila bi 3,5 posto. Izvoz raste prema ovom scenariju po prosječnoj godišnjoj stopi od 6,9 posto, a uvoz od 4,2 posto. Udio izvoza u BDP-u se sa sadašnjih (2000.) 41,4 posto penje na 45,6 posto 2003. Udio uvoza u BDP-u se sa sadašnjih 47,6 penje na 48,6 posto BDP-a. Time se udio deficita tekućeg računa bilance plaćanja u BDP-u dovodi na prosječnu razinu od 6,6 posto, što predstavlja relativno visok udio i značajno pogoršava parametre servisiranja vanjskog duga, koji dolaze na granice održivih.

Tablica 19.
SAŽETAK PROJEKCIJA ZA SCENARIJ 1.

	2000.	2001.	2002.	2003.	2001.-2003.
Realni BDP (stopa rasta u %)	3,5	3,4	3,5	3,7	3,5
Izvoz (stopa rasta u %)	5,5	7,2	7,6	5,9	6,9
Uvoz (stopa rasta u %)	2,6	4,8	5,3	2,6	4,2
Osobna potrošnja (stopa rasta u %)	8,1	4,8	2,6	1,8	3,0
Državna potrošnja (stopa rasta u %)	-6,3	0,9	0,9	1,0	0,9
Investicije (stopa rasta u %)	-1,9	-1,7	4,6	5,1	2,7
Deficit bilance plaćanja (% BDP-a)	5,8	6,5	6,9	6,5	6,6
Stopa nacionalne štednje (% BDP-a)	16,2	14,4	14,3	14,9	14,5
Stopa investicija u fiksni kapital (% BDP-a)	20,9	20,1	20,6	20,9	20,5

Prosječna stopa rasta investicija je 2,7 posto s tim da investicije ubrzavaju rast 2002. i 2003. Osobna potrošnja se cijelo razdoblje kreće nešto sporije od rasta BDP-a, a prosječna stopa rasta za cijelo razdoblje iznosila bi 3,0 posto. Tako bi se udio osobne potrošnje sa sadašnjih 59,9 posto smanjio na 59,0 posto BDP-a.

Stopa rasta državne potrošnje u razdoblju 2001-03. iznosi prosječno godišnje 0,9 posto čime se udio potrošnje konsolidirane države u BDP-u mjeren prema metodologiji SNA s 26,8 posto u 1999. svodi na 22,5 posto u 2003. godini. Stopa nacionalne štednje u ovom scenariju iznosi relativno niskih 14,5 posto u razdoblju 2001-03., stoga su i deficiti tekuće bilance plaćanja relativno visoki. Ukupno troškovno rasterećenje gospodarstva iznosi prosječno 1,2 posto godišnje ili 3,7 posto kumulativno u razdoblju 2000.-2003.

4.3. Projekcije gospodarskog razvoja u okviru scenarija 2

Scenarij 2 manje odstupa od projekcija fiskalne politike Ministarstva financija, što znači da je u smislu fiskalne politike restriktivniji od scenarija 1, ali je u pojedinim kategorijama manje restriktivan od trogodišnjih projekcija proračuna MF.

Pretpostavke korištene kod scenarija 2 su:

1. masa realnih plaća u središnjem državnom proračunu, izvanproračunskim fondovima i lokalnoj upravi i samoupravi, ostaje u razdoblju 2001-03. konstantna ukoliko realni BDP raste. Ukoliko realni BDP pada, masa realnih plaća pada istom stopom. Nominalna masa plaća raste kao indeks troškova života.
2. Nominalni izdaci za dobra i usluge države preuzeti su iz projekcija Ministarstva financija.
3. Masa plaća u javnim poduzećima ostaje nominalno ista u razdoblju 2000-03., odnosno realno manja za indeks troškova života.
4. Prosječna realna plaća u privatnom sektoru gospodarstva kreće se kao i proizvodnost rada.

Osnovni rezultati ovog scenarija su prikazani u tablici 20. Prema ovom scenariju prosječna bi godišnja stopa rasta BDP-a iznosila bi 3,7 posto. Godišnja bi stopa rasta izvoza iznosila za razdoblje 2001-03. 7,2 posto, dok bi stope rasta uvoza prosječno u cijelom razdoblju iznosile 0,9 posto. Kao rezultat takvih kretanja udio deficita tekućeg računa bilance plaćanja u BDP-u iznosio bi prosječno 5,9 posto s tendencijom daljeg opadanja. U odnosu na scenarij 1 pokazatelji vanjske zaduženosti bili bi povoljniji.

Tablica 20.
SAŽETAK PROJEKCIJA ZA SCENARIJ 2.

	2000.	2001.	2002.	2003.	2001.-2003.
Realni BDP (stopa rasta u %)	3,5	3,5	3,6	3,9	3,7
Izvoz (stopa rasta u %)	5,5	7,5	7,9	6,2	7,2
Uvoz (stopa rasta u %)	2,6	0,4	2,4	-0,1	0,9
Osobna potrošnja (stopa rasta u %)	8,1	3,5	1,5	0,9	2,0
Državna potrošnja (stopa rasta u %)	-6,3	-6,2	-2,3	-3,0	-3,8
Investicije (stopa rasta u %)	-1,9	0,1	4,4	5,2	3,2
Deficit bilance plaćanja (% BDP-a)	5,8	6,0	6,1	5,6	5,9
Stopa nacionalne štednje (% BDP-a)	16,2	15,3	15,3	16,0	15,6
Stopa investicija u fiksni kapital (% BDP-a)	20,9	20,6	20,9	21,2	20,9

Investicije se kreću slično kao i u scenariju 1 u razdoblju 2001-03., ali razlike između dva scenarija postaju očiglednije kako razdoblje postaje duže (do 2006.) i njihova efikasnost je veća mjereno ICOR-om za 2 posto u odnosu na investicije iz scenarija 1, premda udjeli investicija u BDP-u nisu bitno različiti u tom razdoblju. Riječ je o intenzivnijoj promjeni strukture investicija od strane države u korist poduzeća i obrta. Stoga se s gotovo istim udjelom investicija u BDP-u, ali s većom učinkovitošću postiže prosječno viša stopa rasta BDP-a.

Osobna potrošnja prema ovom scenariju raste prosječno godišnje 2,0 posto što je manje nego u scenariju 1. Državna potrošnja u razdoblju 2001-03. pada prosječno godišnje 3,8 posto realno, s tim da je najveći pad 2001. 6,2 posto dok je 2002. i 2003. taj pad manji. Time bi se udio potrošnje konsolidirane države u BDP-u iz 1999. s 26,8 posto sveo na 19,4 posto u 2003. godini.

Stopa nacionalne štednje je nešto viša nego u scenariju 1 i iznosi prosječno 2001-03. 15,6 posto što se odražava, uz nepromijenjeni udio investicija u BDP-u, u prosječno manjem udjelu deficita bilance plaćanja od 5,9 posto s daljnjom tendencijom smanjivanja iza 2003. godine.

Ukupno troškovno rasterećenje gospodarstva iznosi prosječno 3,5 posto godišnje ili 10,7 posto kumulativno u razdoblju 2000-03. što je gotovo tri puta više nego u scenariju 1.

4.4. Projekcije gospodarskog razvoja u okviru scenarija 2A

Kao podvarijanta scenarija 2, može se dodatno razmotriti situacija u kojoj bi i privatni sektor podnio dio tereta u restrukturiranju, jer se u varijanti 2 eksplicitno prepoznaju država i javni sektor, odnosno zaposleni u njemu, kao oni koji bi platili relativno veću cijenu u odnosu na ostatak gospodarstva. Takva podvarijanta, označena je s 2a, analizira

situaciju u kojoj bi i masa realnih plaća u privatnom sektoru ostala konstantna tijekom razdoblja 2001-03, pored zadržavanja svih ostalih pretpostavki iz varijante 2. Posve je jasno da država samo može odrediti politiku plaća za onaj dio gospodarstva u kojem je i vlasnik, ali isto tako bi privatni dio gospodarstva trebao politiku plaća u državi uzeti kao danu smjernicu i na neki način je slijediti u svojim kolektivnim pregovorima u tom dijelu gospodarskog sustava Republike Hrvatske.

Tablica 21.

SAŽETAK PROJEKCIJA ZA SCENARIJ 2A

	2000.	2001.	2002.	2003.	2001.-2003.
Realni BDP (stopa rasta u %)	3,5	3,9	4,3	4,6	4,3
Izvoz (stopa rasta u %)	5,5	8,2	8,6	6,9	7,9
Uvoz (stopa rasta u %)	2,6	0,9	0,4	0,0	0,5
Osobna potrošnja (stopa rasta u %)	8,1	2,6	0,4	1,4	1,5
Državna potrošnja (stopa rasta u %)	-6,3	-6,2	-2,3	-3,0	-3,8
Investicije (stopa rasta u %)	-1,9	4,0	4,8	6,0	5,0
Deficit bilance plaćanja (% BDP-a)	5,8	4,9	5,1	4,4	4,8
Stopa nacionalne štednje (% BDP-a)	16,2	17,2	17,0	18,0	17,4
Stopa investicija u fiksni kapital (% BDP-a)	20,9	21,4	21,7	21,9	21,7

Kao što je prikazano u tablici 21., u varijanti 2a bilo bi moguće ostvariti prosječnu stopu gospodarskog rasta od oko 4,3 posto u razdoblju 2001-03., dok bi izvoz rastao po prosječnoj godišnjoj stopi od 7,9 posto a uvoz po stopi od 0,5 posto godišnje. Osobna potrošnja raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 1,5 posto. Udio deficita bilance plaćanja se kreće na prosječno oko 4,8 posto bruto domaćeg proizvoda i ne ugrožava servisiranje vanjskog duga i omogućava daljnju promociju Hrvatske u smislu investicijske destinacije za zainteresirane vanjske investitore. Stopa nacionalne štednje se nalazi na prosječno 17,4 posto s tendencijom rasta koncem razdoblja (2003.), dok investicije rastu brže od BDP-a i nalaze se u prosjeku tijekom razdoblja na 22,2 posto BDP-a.

4.5. Projekcije gospodarskog razvoja u okviru scenarija 3

Scenarij 3 uglavnom se pridržava projekcija Ministarstva financija iz rujna 2000. u pogledu buduće fiskalne politike¹⁶. On je nešto restriktivniji od ponuđenih scenarija u smislu fiskalne politike, ali i najintenzivniji u smislu pritiska na restrukturiranje poduzeća.

Pretpostavke korištene kod scenarija 3 su:

- 1) Masa nominalnih plaća u središnjem državnom proračunu, izvanproračunskim fondovima i lokalnoj upravi i samoupravi, te javnim i državnim poduzećima ostaje u razdoblju 2001-03. konstantna.
- 2) Nominalni izdaci za dobra i usluge države preuzeti su iz projekcija Ministarstva financija, a realni padaju za stopu inflacije.
- 3) Prosječna realna plaća u privatnom sektoru gospodarstva kreće se kao i proizvodnost rada.

Tablica 22. pokazuje osnovne rezultate ove projekcije. Prosječna bi godišnja stopa rasta BDP-a s gornjim pretpostavkama iznosila 4,1 posto. Godišnja stopa rasta izvoza za razdoblje 2001-03. iznosi 7,7 posto, jer su i troškovne uštede koje se mjere realnim efektivnim tečajem na temelju jediničnog troška rada najveće. S druge strane uvoz bi rastao prosječno godišnje stopom od 0,7 posto što je manje nego u scenariju 1 i 2. Udio deficita tekućeg računa bilance plaćanja u BDP-u iznosio bi prosječno prema ovom scenariju 4,9 posto s tendencijom daljeg opadanja, te su i pokazatelji vanjske zaduženosti i servisiranja duga povoljniji od ranijih scenarija.

¹⁶ Kasnije verzije projekcija Ministarstva financija bile su još restriktivnije, naročito u pogledu kretanja plaća državnih i javnih službenika i namještenika.

Tablica 22.
SAŽETAK PROJEKCIJA ZA SCENARIJ 3

	2000.	2001.	2002.	2003.	2001.-2003.
Realni BDP (stopa rasta u %)	3,5	3,8	4,1	4,4	4,1
Izvoz (stopa rasta u %)	5,5	8,0	8,4	6,7	7,7
Uvoz (stopa rasta u %)	2,6	0,2	2,7	-0,4	0,7
Osobna potrošnja (stopa rasta u %)	8,1	2,2	1,5	1,2	1,6
Državna potrošnja (stopa rasta u %)	-1,9	-6,2	-2,4	-3,1	-3,9
Investicije (stopa rasta u %)	-6,3	3,4	5,3	5,4	4,7
Deficit bilance plaćanja (% BDP-a)	5,8	4,9	5,3	4,6	4,9
Stopa nacionalne štednje (% BDP-a)	16,1	17,0	16,8	17,8	17,2
Stopa investicija u fiksni kapital (% BDP-a)	20,9	21,3	21,6	21,8	21,6

Stope rasta investicija su veće od stopa rasta BDP-a i iznose 4,7 posto s tendencijom ubrzavanja i učinkovitije su 12 posto u odnosu na scenarij 1, te 10 posto u odnosu na scenarij 2. Promjena strukture investicija je još intenzivnija u korist privatnih investicija. Ukupno troškovno rasterećenje gospodarstva iznosi prosječno 4 posto godišnje ili 13 posto kumulativno u razdoblju 2000-03. što je više nego u prethodnim scenarijima.

Sektor kućanstava u ovom scenariju bi podnio popriličan teret restrukturiranja, jer bi osobna potrošnja rasla prosječnom godišnjom stopom od 1,6 posto, što bi smanjilo udio osobne potrošnje u BDP-u s današnjih (2000.) 59,9 posto na 57 posto BDP-a u 2003. godini.

Ipak najveći teret prilagodbe bi iznijeli zaposlenici u konsolidiranoj državi gdje se udio državne potrošnje s 26,8 posto u 1999. smanjuje na 19,4 posto BDP-a u 2003. godini ili u prosjeku 1,8 posto godišnje. To je iznimno snažna dinamika obaranja veličine državne potrošnje, gotovo nezabilježena ne samo u tranzicijskim zemljama već i šire. Stopa nacionalne štednje iznosi u razdoblju 2001-03. prosječno 17,2 posto što uz blago rastući udio investicija u BDP-u ima za posljedicu udio deficita bilance plaćanja od 4,9 posto.

4.6. Usporedbe rezultata različitih scenarija

Očigledno je da se kao jedno od temeljnih ograničenja u gospodarskom razvoju RH nametnuo prevelik udio sektora države koji se očituje u visokim poreznim stopama koje negativno utječu na konkurentnost gospodarstva. Kao izvedenica preambicioznih planova za povećanje državne potrošnje javlja se nemogućnost državnih jedinica da pravovremeno podmiruju svoje obaveze, nerealna očekivanja sektora kućanstva o budućim primicima od sektora države na ime plaća i transfera, što je sve zajedno utjecalo na visoke deficite platne bilance i rast vanjskog duga. Stoga je namjera smanjivanja udjela države u gospodarstvu razumljiva i opravdana. Pitanje je očito samo dinamike i načina na koji će se ostvariti troškovno rasterećenje gospodarstva.

Od ponuđena tri scenarija, čija je usporedba prikazana u tablici 23., vidi se da je scenarij 3 najrestriktivniji u pogledu kretanja državnih izdataka. Međutim, time je omogućena najveća troškovna ušteda što rezultira visokim očekivanim stopama rasta BDP-a, investicija i izvoza, višim nego u scenarijima 1 i 2, ali nižim nego u scenariju 2a. Scenarij 3 u usporedbi s ostala dva scenarija osigurava u srednjoročnom razdoblju visoku stopu rasta, izbjegavanje problema servisiranja vanjskog duga, te visoke stope rasta izvoza, uz rast osobne potrošnje znatno sporije od BDP-a. Prosječno troškovno rasterećenje gospodarstva je više nego u scenarijima 1 i 2 i iznosi prosječno 4 posto godišnje, ali još uvijek neznatno niže nego u scenariju 2a u kojem trošak restrukturiranja ne snosi samo javni i privatni sektor gospodarstva kroz odricanje od jednog dijela rastuće proizvodnosti u razdoblju 2000-03. Međutim, scenarij 3 ima kratkoročno negativne posljedice na zaposlenost. Dostignuta stopa nezaposlenosti bi u jednom kratkom razdoblju (slijedeće 2-3 godine) mogla dostići gotovo 24 posto, nakon čega bi se trebala početi oporavljati zaposlenost u privatnom sektoru. Ukupna zaposlenost bi počela rasti tek 2004. godine. Uostalom, to je svojstveno projekcijama u okviru svakog od ponuđenih scenarija.

Tablica 23.

SVODNA TABLICA PROJEKCIJA U OKVIRU RAZLIČITIH SCENARIJA

	Prosjek 2001.-2003.			
	Scenarij 1	Scenarij 2	Scenarij 2a	Scenarij 3
Realni BDP (stopa rasta u %)	3,5	3,7	4,3	4,1
Izvoz (stopa rasta u %)	6,9	7,2	7,9	7,7
Uvoz (stopa rasta u %)	4,2	0,9	0,5	0,7
Osobna potrošnja (stopa rasta u %)	3,0	2,0	1,5	1,6
Državna potrošnja (stopa rasta u %)	0,9	-3,8	-3,8	-3,9
Investicije (stopa rasta u %)	2,7	3,2	5,0	4,7
Deficit bilance plaćanja (% BDP-a)	6,6	5,9	4,8	4,9
Stopa nacionalne štednje	14,5	15,6	17,4	17,2
Stopa investicija u fiksni kapital	20,5	20,9	21,7	21,6
Troškovno rasterećenje gospodarstva (u %, prosječno god.)	1,2	3,5	4,2	4,0
Zaposlenost u privatnom sektoru (stopa rasta u %)	-0,7	-0,7	-0,0	-0,2
Zaposlenost u državi i javnim poduzećima (stopa rasta u %)	-2,4	-4,2	-2,6	-8,7
Ukupne zaposlenosti (stopa rasta u %)	-0,8	-1,4	-0,9	-1,8
Stopa nezaposlenosti	22,3	22,6	22,4	23,2

Scenarij 1 je najmanje restriktivan, ali se u njemu ostvaruje i prosječno najniža stopa rasta BDP-a, najniža stopa rasta izvoza, uz visok prosječni udio deficita bilance plaćanja od čak 6,6 posto što se može pokazati kao dugoročno neodrživo. Istina, on zahtjeva najmanje kratkoročne žrtve u smislu restrukturiranja, tako da će i kratkoročno stopa nezaposlenosti biti oko 22 posto, a ne 24 posto kao u scenariju 3. Iako kratkoročno izgleda primamljiviji nego scenarij 3, jer iziskuje manje napora u pogledu restrukturiranja, rezultati već u srednjem roku pokazuju da on ne stavlja dovoljno naglaska na potrebne promjene, ne smanjuje dovoljno porezno opterećenje i time dovodi gospodarstvo u srednjem roku u tešku poziciju. Problem nezaposlenosti možda privremeno može biti i manje naglašen nego u scenariju 3, ali on ostaje tada problem i u dugom roku.

Scenarij 2 se po svim svojim pokazateljima nalazi negdje između restriktivnog scenarija 3 i nedovoljno restrukturirajućeg scenarija 1. Međutim, činjenica je da se u osnovnoj varijanti scenarija 2 (jednako kao

i kod scenarija 1 i 3) traži ponajviše odricanja od strane zaposlenih u sektoru države i javnih poduzeća, dok se za privatni sektor pretpostavlja da sam autonomno određuje politiku plaća ovisno o tržišnim kriterijima.

Ukoliko bi privatni sektor prihvatio demonstracijski učinak i pridržavao se smjernica kretanja u javnom sektoru, tada bi i politika plaća u privatnom sektoru mogla odstupiti od klasičnog načela "rast plaća jednak rastu proizvodnosti", na način do se otvori dodatni prostor za uštedu i povećanje učinkovitosti poduzeća, o čijem ishodu na koncu ovisi cjelokupni proces restrukturiranja hrvatskog gospodarstva. Takav je scenarij prikazan u podvarijanti 2a. Slijedećem smjernica koje bi dao državni sektor u svojoj politici plaća, privatni sektor bi značajno pripomogao državi da bude manje radikalna u kratkoročnim rezovima koje će ona očito morati učiniti. Varijanta 2a ima najbolje rezultate u smislu rasta bruto domaćeg proizvoda u razdoblju 2001-03. od prosječno 4,3 posto, te rasta izvoza od prosječno 7,7 posto i održavanje deficita bilance plaćanja na održivih 4,9 posto.

Svi navedeni scenariji su koristili masu realnih (nominalnih) plaća kao varijablu čije se kretanje pretpostavlja. Ovisno o kretanju PROSJEČNE PLAĆE u sektoru konsolidirane države i javnih poduzeća, broj zaposlenih u konsolidiranoj državi i javnim poduzećima se javlja kao izvedenica.

Ukoliko se, na primjer, prihvati postulat usklađivanja prosječne plaće u konsolidiranoj državi i javnim poduzećima prema rastu prosječnih plaća u ostatku gospodarstva, tada konsolidirana država i javna poduzeća moraju napraviti prilagodbu u broju zaposlenih u razdoblju 2001-03. kako slijedi:

- u scenariju 1 broj zaposlenih bi se u tom sektoru prosječno godišnje smanjivao za 2,4 posto;
- u scenariju 2 broj zaposlenih bi se u tom sektoru prosječno godišnje smanjivao za 4,2 posto;

- u scenariju 2a broj zaposlenih bi se u tom sektoru prosječno godišnje smanjivao za 2,6 posto;
- u scenariju 3 broj zaposlenih bi se u tom sektoru prosječno godišnje smanjivao za 8,7 posto.

Odstupanje od usklađivanja s prosječnim plaćama u ostatku gospodarstva znači manju potrebu za smanjivanjem zaposlenosti za onaj postotak za koji bi realna plaća u državnom sektoru relativno zaostajala za ostatkom gospodarstva.

Jedan dio državnih službenika apsorbirao bi privatni sektor, kojem bi troškovne uštede nastale smanjivanjem udjela državne potrošnje omogućile veću efikasnost poslovanja, ali procjene u sva tri scenarija ukazuju na vjerojatan porast stope nezaposlenosti.

Prosječni verižni indeks zaposlenosti u privatnom sektoru se najbolje kreće u scenariju 2a, gdje iznosi 99,9, potom u scenariju 3 gdje iznosi 99,8 dok je najlošiji u scenariju 1 gdje je pritisak na restrukturiranje najmanji i iznosi 99,3. Međutim, u scenariju 1 je prosječna stopa rasta proizvodnosti gospodarstva najniža i iznosi 4,7 posto godišnje. U scenariju 2 ona iznosi 5,1 posto u osnovnoj varijanti i 5,3 u podvarijanti 2a, dok u scenariju 3 iznosi 6,1 posto.

4.7. Pouke ponuđenih scenarija i elementi za donošenje preporuka za buduću politiku plaća

Prezentirane projekcije u okviru četiri ponuđena scenarija prije svega služe za dobivanje uvida u moguća makroekonomska kretanja ovisno o izabranim osnovnim smjernicama politike plaća. Osnovne pouke ovih scenarija su:

- rast plaća sporiji od rasta proizvodnosti, makar samo za javni sektor, uz restriktivne ostale elemente državne potrošnje, poboljšava ukupnu ekonomsku učinkovitost gospodarstva;
- može se izabrati brzo obaranje državne potrošnje pri čemu su dobiti u obliku dobrih parametara učinkovitosti gospodarstva veliki, ali je visok i kratkoročni trošak u obliku nezaposlenosti;
- ako se odabere blago obaranje državne potrošnje, tada su dobiti za gospodarstvo u cjelini slabi s vrlo izvjesnim srednjoročnim problemima oko održivosti stanja bilance plaćanja i servisiranja vanjskog duga;
- ako se privatni sektor uspije dogovoriti oko politike plaća u kojoj bi plaće rasle sporije od proizvodnosti, tada su dobiti u obliku porasta proizvodnosti, konkurentnosti, makroekonomske stabilnosti, i konačno gospodarskog rasta daleko veće nego, ako to prihvati samo javni sektor, a troškovi u vidu rasta nezaposlenosti osjetno manji.

Očito je da socijalni partneri (Vlada, sindikati i poslodavci) pri donošenju odluke o modalitetu politike plaća moraju uzeti u obzir parametre ekonomske učinkovitosti restrukturiranja, ali i nepovoljne kratkoročne šokove na strani zaposlenosti i socijalne sigurnosti.

Procjenjujemo da bi politika plaća poput one predviđene scenarijem 2a bila najprihvatljivija u ovom trenutku. Teret restrukturiranja u tom bi se slučaju raspodijelio između zaposlenih u državi i zaposlenih u privatnom sektoru. Istina je da prethodna analiza ukazuje na mogući nesrazmjer u prosječnim plaćama i u masama plaća u korist javnog sektora. No, ukupni društveni dobiti u ovom trenutku se čine daleko većima, ako i privatni sektor prihvati umjerenu politiku plaća.